

דגל שחור:

על המשמעויות המוסריות והמשפטיות של מדיניות
תקיפת בתי המגורים ברצועת עזה בקיץ 2014

ינואר 2015

דגל שחור:

**על המשמעויות המוסריות
והמשפטיות של מדיניות
תקיפת בתי המגורים
ברצועת עזה בקיץ 2014**

ינואר 2015

צילום כריכה בית משפחת אל-חאג' שהופצץ במחנה הפליטים ח'אן יונס ב-10.7.14. בהפצה
נהרגו שמונה מבני המשפחה. צילום: מוחמד סעיד, בצלם, 10.7.14

ISBN: 978-965-7613-13-9

בצלם - מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים הוקם בשנת 1989 במטרה להיאבק נגד הפרות זכויות
האדם בשטחים, באמצעות תיעודן והבאתן לידיעת הציבור וקובעי המדיניות.

איבדתי את כל המשפחה שלי ואת הבית שלי. לא נותר לי דבר, לא תמונות ולא דברים ששימשו אותי ואת בני המשפחה שלי. איבדתי את הכל. לא נותר לי דבר. איבדתי את הכל תוך שניות. איבדתי את הכל.

מוחמד נאדר עטא אל-אר'א, בן 19, תושב מען/ח'אן יונס, סטודנט¹

אין מדינה ואין צבא אחר בהיסטוריה שעשו מאמצים גדולים יותר להימנע מהרוגים בקרב האוכלוסייה האזרחית של האויב שלהם.

בנימין נתניהו, ראש ממשלת ישראל²

ב-8.7.14, ביומו הראשון של סבב לחימה חדש ברצועת עזה, בשעות הצהריים, התקשר נציג של הצבא לאחת הדירות בבית משפחת כווארע בח'אן יונס. הוא הודיע לדיירים שבכוונת הצבא להרוס את הבית וכי עליהם לפנותו מיד. יותר משעה לאחר מכן, שוגר טיל אזהרה לעבר הגג ובני המשפחה פינו את הבניין. אולם, עשרות תושבי האזור המשיכו להתקהל במקום וחלקם אף עלו על הגג או היו בחדר המדרגות בדרכם אליו. אז נורה הטיל והבית, שהיה בן שלוש קומות ובו שבע דירות - שבכולן גרו בני משפחת כווארע המורחבת - קרס. תשעה בני אדם, בהם חמישה ילדים בני שבע עד 14, נהרגו.

עד כאן ממצאי תחקיר בצלם בנוגע לתקיפה זו. בתגובתו, לא הציג הצבא השתלשלות עניינים אחרת אך הסביר כי הבית שימש כ"חמ"ל של מפקד פלוגה מחטיבת ח'אן יונס של החמאס". עוד נמסר מהצבא כי לתושבי הבית ניתנה התראה - הן בטלפון והן באמצעות טיל שנורה אל הגג. אולם, למרות שתושבי הבית פינו אותו הם חזרו אל הבית בשלב שכבר לא ניתן היה להסיט ממסלולו את הטיל שנורה אל הבית.³

הסבר זה יש לבחון בתוך ההקשר של מדיניות הפתיחה באש שבה נקט הצבא במהלך הלחימה בקיץ: תקיפת בית משפחת כווארע היתה רק הראשונה מבין עשרות מקרים שבהם הותקפו מהאוויר או מהיבשה בתי מגורים, שבעקבות זאת קרסו על משפחות שלמות. למעט מקרים בודדים - תקיפת בית משפחת כווארע הוא הבולט שבהם - גורמים רשמיים נמנעו מלהסביר מדוע הותקף בית כזה או אחר. לפיכך, בצלם אינו יכול לדעת האם בתים הותקפו בשל היותם שייכים לפעיל בחמאס,

1 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-17.9.14.

2 דברי ראש הממשלה בנימין נתניהו בפני העצרת הכללית של האו"ם, 29.9.14.

3 גילי כהן, "תחקיר הרג האזרחים בבית משפחת קוארע: לא ניתן היה להסיט את הטיל", **הארץ**, 10.7.14.

או כי בעת ההתקפה שהה בהם פעיל של הג'יהאד האיסלאמי, או כי ממקום סמוך נורו רקטות לעבר ישראל, או מכל סיבה אחרת.

תהא הסיבה אשר תהא, תקיפות אלה הפכו לאחד המאפיינים המחרידים והייחודיים של הלחימה; יותר מרבע מהפלסטינים שנהרגו במהלכה נהרגו בהן. לבצלם לא ידוע מי אחראי לגיבוש מדיניות זו שבמסגרתה הותרו התקפות אלה על הבתים ומי הורה עליה. כך או כך, הדרג המדיני והדרג הצבאי הבכיר גיבו אותה והורו לצבא להמשיך וליישמה.

אין ספק כי חמאס וארגונים פלסטינים אחרים הפרו את הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי: פעיליו ירו על אזרחים ישראלים מתוך אזורים מאוכלסים, הסתירו נשק בתוך בתי מגורים וככלל - נמנעו מלהבחין עצמם מהאוכלוסייה האזרחית. אולם, גם במציאות זו ישראל עדיין חייבת לקיים את הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי (ואף טוענת בתוקף שכך פעלה), שכן העובדה שצד אחד מפר הוראות אלה אינה מתירה גם לצד השני להפר אותן.

הלחימה בקיץ לא התנהלה במדינה זרה אלא בשטח של ישראל יש עדיין אחריות כלפי תושביו: גם לאחר שיושמה "תכנית ההתנתקות" בספטמבר 2005, ישראל ממשיכה לשלוט במעברים מהרצועה לישראל - דרכם אפשר להגיע גם לגדה המערבית - ובמרחב האווירי והימי של הרצועה. מתוקף שליטה זו, היא עדיין שולטת על היבטים משמעותיים בחייהם של יותר מ-1.7 מיליון פלסטינים תושבי הרצועה. ישראל ניצלה שליטה זו כדי להטיל מצור על הרצועה בספטמבר 2007, התקף עד היום, לאחר שחמאס השתלט על השלטון ובתגובה לירי הרקטות המתמשך לעבר ישראל.

דו"ח זה מתמקד במדיניות תקיפת הבתים, שקרסו על יושביהם, אותה יישם הצבא במהלך הלחימה. הדו"ח אינו עוסק בהיבטים אחרים של הלחימה, המעוררים אף הם שאלות קשות. מטרת הדו"ח היא לנסות להבהיר כיצד, והאם, מתיישבת טענתם של קובעי המדיניות בנוגע למחויבותה של ישראל להוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי עם מדיניות תקיפת בתי המגורים. לפני הדיון בהיבטים המשפטיים של מדיניות זו, מובאים סיפוריהן של כמה מהמשפחות הפלסטיניות שאיבדו את יקיריהן.

הלחימה ברצועת עזה החלה ב-8.7.14. כעשרה ימים לאחר מכן, ב-17.7.14, הכניס הצבא כוחות רגליים לרצועה, ואלה נותרו בה במשך כמעט שלושה שבועות. ב-26.8.14, כחמישים ימים לאחר שהחל מה שכונה "מבצע צוק איתן", הסתיימה הלחימה בהסכם הפסקת אש בין ישראל לחמאס.

על פי הודעת דובר צה"ל, "לאורך המבצע הותקפו מעל 5,226 מטרות טרור" - בהם משגרים, מבנים ששימשו כ"מוצבים צבאיים", "מוקדי פיקוד ושליטה, מחסני נשק ותשתיות לייצור אמצעי לחימה" וכן מוסדות ממשל "שתמכו את הלחימה הצבאית".⁴

כתוצאה מהתקפות אלה נהרגו יותר מ-2,200 פלסטינים ואלפים נוספים נפצעו. בין ההרוגים הפלסטינים מאות ילדים, שחלק משמותיהם יצוינו בהמשך הדו"ח. ההרס שנגרם ברצועה, שמצב התשתיות והבתים בה היה גרוע עוד קודם לכן, הוא עצום: על פי הערכות ארגוני האו"ם הפועלים ברצועה, כ-18,000 בתים נהרסו או ניזוקו קשות ויותר מ-100,000 פלסטינים נותרו חסרי בית.⁵ יותר מארבעה חודשים לאחר סיום הלחימה, עבודות השיקום מתנהלות בקצב איטי מאוד וסיומן אינו נראה באופק.

במהלך הלחימה ירו פלסטינים יותר מ-4,000 רקטות ופצצות מרגמה מרצועת עזה, 94% מהן בטווח של עד 50 ק"מ.⁶ ירי זה כוון בעיקרו לעבר יישובים אזרחיים בישראל - קיבוצים, מושבים, עיירות וערים. כתוצאה מכך נהרגו בישראל חמישה אזרחים, בהם ילד בן 4, דניאל טרגרמן, שנהרג מפגיעת פצמ"ר בבית משפחתו בקיבוץ נחל עוז. אחד מההרוגים היה אזרח זר. כן נהרג במהלך הלחימה 67 חיילים.⁷

בצלם גבה עדויות ואסף מידע בנוגע ל-70 אירועים שבכל אחד מהם נהרגו שלושה אנשים ויותר בתוך ביתם, כתוצאה מהתקפות של הצבא. באירועים אלה נהרגו בסך הכול 606 פלסטינים, כמעט מחציתם (45%) היו נשים. ב-53 מהאירועים נהרגו חמישה אנשים ומעלה: ב-33 נהרגו בין חמישה לתשעה אנשים, ב-11 נהרגו בין עשרה ל-14 ובתשעה נהרגו 15 אנשים ומעלה.

4 הודעת דובר צה"ל מיום 29.8.14, "מטרה אחר מטרה: האירועים המרכזיים של 'צוק איתן'".

5 נתונים מסכמים שפרסם OCHA – United Nations Office for the coordination of Humanitarian Affairs בנוגע ללחימה בעזה. ר' <http://www.ochaopt.org/content.aspx?id=1010361>.

6 ר' דו"חות חודשיים לחודשים יולי ואוגוסט באתר השב"כ: www.shabak.gov.il.

7 לנתונים על האזרחים ר' www.pmo.gov.il/TerrorInjured/Pages/default.aspx. לנתונים על החיילים ר' אתר דובר צה"ל: <http://www.idf.il/1133-20978-he/Dover.aspx>.

בצלם לא הכריע עדיין בשאלת ההשתתפות בלחימה של כל אחד מההרוגים, אולם כבר עתה ניתן להעריך בסבירות גבוהה שיותר מ-70% מהם לא השתתפו בלחימה, על פי הפירוט הבא:

- 93 תינוקות ופעוטות עד גיל 5, מהם 13 בני פחות משנה;
- 129 ילדים וילדות בני 5 עד 14;
- 42 נערים ונערות בני 14 עד 18;
- 135 נשים בנות 18 עד 60;
- 37 גברים ונשים מעל גיל 60.

מקרים לדוגמה

מתוך 70 האירועים שבצלם בדק, יובאו להלן פרטיהם של 13, המשקפים היבטים שונים של מדיניות תקיפת הבתים. האירועים מובאים בסדר כרונולוגי. ברוב המקרים לא הבהירו גורמים רשמיים מה היתה הסיבה לתקיפת הבתים ואיזה מידע היה בידי הרשויות טרם ההתקפה.

בחלק מהמקרים נהרגו כל האנשים שהיו בבית, ולפיכך לא ניתן לדעת האם ניתנה להם אזהרה. במקרה אחד מסרו בני הבית כי שמעו טיל אזהרה, אולם לא הבינו כי הוא כוון לביתם, במקרים אחרים טענו הניצולים שלא ניתנה להם אזהרה כלל. גם כאן, בהעדר עמדה רשמית, אין לבצלם יכולת לקבוע האם ניתנה אזהרה שלא הובנה או שלא ניתנה אזהרה כלל - בין אם הדבר נעשה במכוון ובין אם עקב תקלה.

ב-13 האירועים המפורטים להלן נהרגו 179 פלסטינים. יותר מ-75% מהם השתייכו לשלוש קבוצות - קטינים, נשים, וגברים מעל גיל 60, על פי הפירוט הבא:

- 31 תינוקות ופעוטות עד גיל 5;
- 39 ילדים וילדות בני 5 עד 14;
- 13 נערים ונערות בני 14 עד 18;
- 47 נשים בנות 18 עד 60;
- 9 גברים ונשים מעל גיל 60.

1. הפצצת בית משפחת אל-חאג' במחנה הפליטים ח'אן יונס, שבה נהרגו שמונה מבני המשפחה, 10.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

ההורים	
מחמוד לוטפי מחמוד אל-חאג', בן 51	
באסמה עבד אל-קאדר מוחמד אל-חאג', בת 51	
ילדיהם	
נג'לאא מחמוד לוטפי אל-חאג', בת 29	
אסמאא מחמוד לוטפי אל-חאג', בת 22	
עומר מחמוד לוטפי אל-חאג', בן 20	
טארק מחמוד לוטפי אל-חאג', בן 18	
סעד מחמוד לוטפי אל-חאג', בן 16	
פאטמה מחמוד לוטפי אל-חאג', בת 14	

בליל ה-10.7.14, קצת אחרי השעה 1:00, ירה מטוס טיל אל בית משפחת אל-חאג' במחנה הפליטים ח'אן יונס. הבית קרס ושמונה מבני המשפחה נהרגו - שני ההורים מחמוד ובאסמה אל-חאג' ושישה מילדיהם. רק שניים מבני המשפחה, בשנות העשרים לחייהם, נותרו בחיים כיוון שלא שהו בבית בעת ההפצצה: יאסר אל-חאג', בן 25 ופידאא, בת 27, שגרה בבית בעלה. כתוצאה מהפיצוץ נפצעו גם כמה מהשכנים ונגרמו נזקים לבתים הסמוכים, שחלקם אינם ראויים עוד למגורים.

על פי עדויות שגבה בצלם, באותו ערב יצאו חלק מבני המשפחה לאכול ארוחת ערב אצל קרובי משפחה וישבו לביתם בסביבות השעה 00:30. מוחמד שאהין, בן 44, שכן של משפחת אל-חאג', תיאר את שאירע לאחר מכן:⁸

קצת אחרי השעה 1:00 בלילה בני המשפחה שלי כבר ישנו. אני שכבתי במיטה וצפיתי במשחק חצי גמר גביע העולם בין ארגנטינה להולנד. המצב בחוץ באותו זמן היה שקט. לא שמעתי מטוסים באוויר. הייתי מבסוט מהמשחק וחיכיתי שיגיע הזמן לארוחת ה"סוהור" שפותחת את יום הצום של הרמדאן.

פתאום שמעתי פיצוץ חזק מאוד. הרגשתי את המיטה שלי זזה וכמעט עפתי מהמקום. זה הרגיש כאילו שהפיצוץ היה בבית שלנו או בבית הצמוד. החלונות עפו מהמקום. החלון שהיה קרוב לראש שלי פשוט נעקר מהמקום יחד עם המשקוף ונפל באמצע החדר. אני מודה לאל שהוא לא פגע בילדה שלי, שישנה בחדר. הבית התמלא בעשן סמיך. החשמל לא נותק והיה אור, אבל היה קשה לראות בגלל העשן. הייתה אווירת אימה בתוך הבית. התחלתי לשמוע צעקות מהבתים של השכנים.

בדקתי שכל הילדים בסדר ואספתי אותם כדי לצאת מהבית. לא הבנתי עדיין איזה בית הופצץ. יצאנו החוצה וככה עשו גם האחים שלי ושאר בני המשפחה שגרים לדינו. ניסינו להבין איזה בית הופצץ והבנו שזה בית משפחת אל-חאג' שמאוד קרוב לבית שלנו.

הגענו לבית שהופצץ. זה בית שהכרתי טוב. לא נשאר ממנו כמעט כלום. כולו נהרס. על הכביש היו פזורים חלקי גופות. ליד בית משפחת אל-חאג' עמד הבית של משפחת שכשכ. גם הבית שלהם נהרס, אבל הפגיעה לא הייתה ישירה והם יצאו משם בחיים.

אחמד אל-עתאמנה, בן 24, שכן נוסף של משפחת אל-חאג', תיאר אף הוא את האירוע:⁹

ביום חמישי, אחרי השעה 1:00 בלילה, הייתי על המרפסת של הבית שלנו בקומה הראשונה. המרפסת משקיפה על הבית של השכנים שלנו - משפחת אל-חאג'. אשתי ובני התינוק מוחמד, בן שנה, ישנו בחדר השינה, הסמוך למרפסת. שמעתי מל"טים באזור ופתאום ראיתי אור אדום בכל המקום. אחר כך שמעתי פיצוץ שדחף אותי בכוח על הקרקע, ואיבדתי הכרה לזמן קצר. כשהתעוררתי ראיתי אנשים

8 עדותו נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-11.7.14 בטלפון.

9 עדותו נגבתה על-ידי מוחמד סעיד ב-30.8.14.

מסביבי צועקים וקוראים לאמבולנסים. הרגשתי כאבים חזקים בגב שלי. שמעתי כמה מהשכנים אומרים שאחד מהבתים באזור הופצץ ושיש פצועים והרוגים. שאלתי על אשתי ועל בני ואחד השכנים אמר לי שהם בסדר.

כמה דקות לאחר מכן, הגיעו למקום כמה אמבולנסים ופינו אותי לבית חולים נאסר, הנמצא דרומית לעיר חאן יונס. בבית החולים התברר שנפצעתי מרסיסים בגב ושיש לי חבלות בכל הגוף. כששאלתי על בני משפחתי, אמרו לי שגם אבי, מוחמד אחמד עבד אל-קאדר אל-עת'אמנה, בן 51, נפצע מרסיסים בידיים וברגליים שלו כאשר ישן, ושהוא גם מאושפז. בסביבות השעה 8:00 בבוקר שחררו אותנו מבית החולים.

כשהגעתי הביתה הופתעתי מההרס בכל האזור. ביתו של השכן שלנו מחמוד נהרס לחלוטין ואנשי ההגנה האזרחית והחובשים חיפשו בין ההריסות את אחד מבני המשפחה. רק רחוב צר, ברוחב של שני מטרים בערך, מפריד בין הבית שלי לבית שהופצץ. נזק חמור נגרם לבית שלנו וחלק ממנו נהרס ונזקים נגרמו גם לבתים של שכנים נוספים כי הבתים סמוכים אחד לשני, יש רק מטרים ספורים שמפרידים בין הבתים. אנחנו ניצלנו בנס.

2. הפצצת בית משפחת אבו ג'אמע בבני סוהילה, שבה נהרגו 25 בני אדם - 24 מבני המשפחה ופעיל חמאס, 20.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

פאטמה מחמוד אחמד אבו ג'אמע, בת 64	הסבתא
חוסאם חוסאם מוחמד אבו קיינס, בן 6	נכדה
שאהינאז וליד מוחמד אבו ג'אמע, בת 28	כלתה
ילדיה	
פאטמה תייסיר אחמד אבו ג'אמע, בת 7	
איוב תייסיר אחמד אבו ג'אמע, בן 6	
ריאן תייסיר אחמד אבו ג'אמע, בן 4	
רינאד תייסיר אחמד אבו ג'אמע, בת שנה	
נוג'וד תייסיר אחמד אבו ג'אמע, בת חמישה חודשים	
יאסמין אחמד סלאמה אבו ג'אמע, בת 25	כלתה
בנותיה	
בתול בסאם אחמד אבו ג'אמע, בת 3	
סוהילה בסאם אחמד אבו ג'אמע, בת שנתיים	
ביסאן בסאם אחמד אבו ג'אמע, בת שנה	
סבאח תוופיק מחמוד אבו ג'אמע, בת 39	כלתה
ילדיה	
רזאן תוופיק אחמד אבו ג'אמע, בת 14	
ג'וודת תוופיק אחמד אבו ג'אמע, בן 13	
איה תוופיק אחמד אבו ג'אמע, בת 10	
הייפאא תוופיק אחמד אבו ג'אמע, בת 9	

אחמד תוופיק אחמד אבו ג'אמע, בן 7
תוופיק תוופיק אחמד אבו ג'אמע, בן 5
יאסר אחמד מוחמד אבו ג'אמע, בן 27
אשתו פאטמה ריאד עבד א-רחמן אבו ג'אמע, בת 25
ילדיהם סאג'ד יאסר אחמד אבו ג'אמע, בן 5
סיראג' יאסר אחמד אבו ג'אמע, בן 4
סיראא יאסר אחמד אבו ג'אמע, בת שנתיים

בנה

אחמד סולימאן מחמוד סהמוד, בן 34

ב-20.7.14, בסביבות השעה 19:30, הפציץ חיל האוויר את בניין הדירות של משפחת אבו ג'אמע בבני סוהילה שבאזור ח'אן יונס. הבית היה בן שלוש קומות ובו שש דירות. בדירה אחת גרה פאטמה אבו ג'אמע, בת 64, עם אחד מנכדיה. בחמש הדירות האחרות גרו חמשת בניה עם נשותיהם וילדיהם. בסך הכל גרו בבית 37 בני אדם.

כתוצאה מההפצצה נהרגו 24 מבני המשפחה: האם פאטמה, בנה יאסר, ארבע מכלותיה ו-18 מנכדיה. כן נהרג במקום אחמד סהמוד, פעיל חמאס, שאינו מבני המשפחה.

מבין דיירי הבית נותרו בחיים רק 13 אנשים. ארבעה מבניה של פאטמה אבו ג'אמע: תייסיר, בסאם, תוופיק - ובנו בן ה-4 של תוופיק, נור א-דין - ועבדאללה, יחד עם אשתו מייסר ושבעת ילדיהם, שלא נפגעו כיוון שהתארחו לארוחת שבירת הצום אצל הוריה של מייסר.

תוופיק אבו ג'אמע, בן 36, שאיבד בהפצצה את אשתו ושישה משבעת ילדיו, סיפר לתחקירן בצלם כי באזור מגוריהם היה ירי ארטילרי רב, אך הם נשארו בביתם שכן לא היה להם מקום אחר ללכת אליו. כך סיפר על שהתרחש ביום ההפצצה:¹⁰

יום ראשון ה-20.7.14, היום ה-22 של חודש הרמדאן, היה יום קשה. כל הזמן הפציצו אזורים סביבנו והרחובות היו ריקים מאדם. היו הרבה מטוסי תצפית בשמים. נשארו בבית. רק אחי עבדאללה, אשתו והילדים הלכו לארוחת האפטאר [שבירת הצום] אצל ההורים שלה, ואחי תייסיר יצא להתפלל במסגד עומר אבן אל-ח'טאב, במרחק של מאה מטרים בערך מהבית שלנו.

בשעה 19:30 בערך ישבתי לאכול עם אשתי והילדים. בקושי הספקתי לאכול תמר ולשתות מים ופתאום הבית התמוטט עלינו ואיבדתי את ההכרה. לא שמעתי את הפיצוץ עצמו.

10 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-16.9.14.

התעוררתי בבית החולים אחרי שעתיים בערך. נפצעתי קל. שאלתי קרובי משפחה שלי שהיו בבית החולים מה קרה והם סיפרו לי שהצבא הישראלי הפציץ את הבית שלנו ממטוסים. כששאלתי מי נהרג הם סיפרו לי בהתחלה רק על אמא שלי ועל אחד האחיינים שלי. היתה לי תחושה שמסתירים ממני את האמת ושיש הרבה יותר הרוגים. המשכתי לשאול בעקשנות ולחקור כל אדם שנכנס אליי לחדר.

בסביבות ארבע לפנות בוקר נודע לי שאשתי, שהיתה בסוף הריון, ושישה מהילדים שלי נהרגו. את הבן שלי נור א-דין, בן ארבע, חילצו מההריסות עם חבלות בראש. נודע לי גם שאחד האחים שלי, והנשים של האחים שלי וכל הילדים שלהם נהרגו.

הפציצו אותנו בלי שום התראה. לא קיבלנו שיחת טלפון ולא ירו על הבית טיל אזהרה, כמו שקרה לפעמים בבתים אחרים.

מאז גיל 11 עבדתי יחד עם האחים שלי כדי לבנות את הבית הזה ואת החיים שלנו. פתאום איבדנו הכל. המשפחה והבית נמחקו תוך שניות ונשאר לי רק בני נור א-דין. כל מה שנשאר לי מהם זה כמה תמונות של הילדים בטלפון הנייד שצילמתי בחתונה שבוע לפני הרמדאן. אני כל הזמן פותח את הטלפון, מסתכל בתמונות ונוזר בילדים שלי ובשליבים השונים בחיים שלהם.

בית משפחת אבו ג'אמע לאחר ההפצצה. צילום: איברההים אבו מוסטפא, רויטרס, 21.7.14

3. הפצצת דירה בבית משפחת אל-קסאס בעיר עזה, שבה נהרגו תשע מבנות המשפחה, 21.7.14

שמות ההרוגות באירוע:

סומייה מוחמד נסאר אל-קסאס, בת 33

בנותיה

איסראא יאסר ח'דר אל-קסאס, בת 10

יאסמין יאסר ח'דר אל-קסאס, בת 7

ארווא יאסר ח'דר אל-קסאס, בת 5

סמר יאסר חדר אל-קסאס, בת 3

אמה

פאיזה סאבר אחמד סיאם, בת 67 (הגיעה משכונת א-זייתון)

גיסתה

עליאא ח'דר יוסף סיאם, בת 33 (הגיעה עם בנותיה משכונת א-זייתון)

בנות גיסתה שאדיה (הגיעה איתן משכונת א-זייתון)

למיאא איאד סעד אל-קסאס, בת 12

נסמה איאד סעד אל-קסאס, בת 10

איסראא, יאסמין וארווא אל-קסאס, שלושתן
נהרגו בהפצצה. התמונה באדיבות המשפחה

ב-21.7.14, בסביבות השעה 16:30, תקף הצבא את דירת הגג בבית משפחת אל-קסאס שבעיר עזה. תשע מבנות המשפחה נהרגו - שלוש נשים ושש ילדות. שתיים מהנשים ושתיים מהילדות שהו בבית לאחר שהצבא הורה להן לעזוב את בתיהן.

ההתקפה, שעל פי העדויות שגבה בצלם נעשתה בלי כל אזהרה, היתה מדויקת: היא הרסה חלק מהחדרים בקומת הגג ושאר הבניין, בן שלוש קומות, לא ניזוק.

בבנין גרו 24 בני אדם: בקומה הראשונה גרו הורי המשפחה עם בתם הודא. בשאר הקומות גרו בניהם הנשואים - סלאמה, סלים ויאסר - עם משפחותיהם.

במהלך הלחימה מצאו מחסה בבית 17 בני משפחה נוספים שעזבו את בתיהם בשכונות שבהן פיזר הצבא כרוזים שקראו לתושבים להתפנות. הבת שאדיה, תושבת שכונת א-זייתון, הגיעה עם שבעת ילדיה והתגוררה בבית הוריה שבקומה הראשונה. איאד בעלה שהה באחד מבתי הספר של אונר"א ששימשו כמקלט; הבת אסמאא, תושבת שכונת א-שוג'אעיה, הגיעה עם בעלה ושני ילדיה וגרה בקומה השלישית עם משפחתו של אחיה סלים.

בקומת הגג גרו הבן אחמד, אשתו סומייה, שהיתה בהריון, ותשעת ילדיהם. במהלך הלחימה הגיעו להתגורר איתם בני משפחתה של סומייה - אמה וגיסתה עם שלושת ילדיה, תושבי שכונת א-זייתון.

בשעות אחר הצהריים שהו כמה מנשות המשפחה ומהילדים בדירה שעל הגג, שם הכינו את ארוחת האפטאר. סלים אל-קסאס בן 28, היה באותה עת בדירתו שבקומה השלישית, יחד עם בני משפחה נוספים. כך הוא תיאר את שהתרחש:¹¹

11 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-16.10.14.

פתאום שמענו פיצוץ מכיוון מגדל דאוד, הנמצא במרחק של כמאתיים מטרים מאיתנו, מצפון, וגם מכיוון מגדל א-זאפר, שנמצא גם במרחק של כמאתיים מטרים. אני, אבא שלי ואחי יאסר יצאנו כדי לראות מה קרה. חמש דקות לאחר מכן שמענו שוב פיצוץ חזק. הסתכלנו על המגדלים והבניינים הקרובים אבל לא ראינו שום דבר. פתאום נפלו עלינו אבנים מהבית שלנו ורק אז הבנו שהבית שלנו הותקף. יאסר ואני עלינו מהר לדירה של יאסר, ואחי סלאמה הצטרף אלינו בדרך. ראינו אש בתוך הדירה וכמה גופות היו מושלכות בתוכה.

כתוצאה מהפיצוץ נהרגו תשע מבנות המשפחה. שאר הילדים שהיו בבית נכוו, חלקם באופן קשה, מאש שפרצה כשבלון גז שהיה בדירה התפוצץ. כך תיאר סלים את שקרה לאחר מכן:

התחלנו להעביר את הנפגעים לרחוב. פינינו אותם במכוניות של אנשי השכונה ובאמבולנסים שהגיעו לאזור. אחר כך התחלנו לאסוף את חלקי הגופות של ההרוגים. זה היה מאוד קשה. כאשר אחי יאסר ראה את הגופות של בני משפחתו הוא איבד את ההכרה. גם בעלה של אחותי שאדיה איבד את ההכרה כשראה את גופותיהן של בנותיו למיאה ונסמה.

פינינו את יאסר ואת בעלה של אחותי איאד לבית חולים א-שיפאא, ובאותו יום קברנו את הגופות כי המצב היה קשה ובבית החולים לא היו מספיק מקומות בחדר המתים.

הצבא התקיף את הבית שלנו ללא התראה. אני לא יודע מה היתה הסיבה להתקפה הזו.

יאסר אל-קסאס ושלוש מבנותיו ששרדו את ההפצצה בין חורבות ביתם, מימין לשמאל ורדה, מלך הפעוטה ואיסלאם. צילום: אן פק, אקטיביסטילס, 11.9.14

4. הפצצת בניין משרדים בשכונת א-רימאל שבעיר עזה, שבה נהרגו 12 בני אדם - 11 מבני המשפחות דירבאס ואל-כילאני ופעיל בג'יהאד האיסלאמי, 21.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

האחים

עאידה שעבאן מוחמד דירבאס, בת 47
סורה שעבאן מוחמד דירבאס, בת 41
מחמוד שעבאן מוחמד דירבאס, בן 37
אינאס שעבאן מוחמד דירבאס, בת 30
תר'ריד שעבאן מוחמד אל-כילאני, בת 44
ובעלה איברההים דיב אחמד אל-כילאני, בן 52
ילדיהם רים איברההים דיב אל-כילאני, בת 11
סאווסן איברההים דיב אל-כילאני, בת 10
יאסין איברההים דיב אל-כילאני, בן 9
יאסר איברההים דיב אל-כילאני, בן 7
אליאס איברההים דיב אל-כילאני, בן 3

שעבאן סולימאן א-דחדוח, בן 34

איברההים ותר'ריד אל-כילאני וחמשת ילדיהם. התמונה באדיבות המשפחה

ב-23.7.14 דיווח השב"כ על פגיעה בכמה בכירים בג'יהאד האיסלאמי, ביניהם שעבאן ח'אלד שעבאן א-דחדוח, שהוגדר כמפקד גדוד בחטיבת העיר עזה של הארגון.¹² א-דחדוח נהרג בשעות הערב המוקדמות של ה-21.7.14, כאשר הצבא הפציץ את ארבע הקומות העליונות של בניין המשרדים בן 8 הקומות מג'דל א-סלאם (מגדל השלום), בשכונת א-רימאל שברצועת עזה. בנוסף לדחדוח נהרגו בהפצצה 11 מבני המשפחות דירבאס ואל-כילאני, חמישה מהם ילדים.

בעדות שמסר עו"ד עבד אל-כרים סיאם, בן 38, לתחקירן בצלם, הוא סיפר שהוא ובני משפחתו עזבו את ביתם שבשכונת א-תופאח בעזה בשל ההפגזות, ומצאו מקלט במשרדו שבקומה השנייה בבניין המשרדים שהופצץ. לדבריו ב-21.7.14, לאחר הסעודה לשבירת הצום, הוא התפלל בכניסה לבניין עם אביו ובן דודו. כך תיאר את שאירע לאחר מכן:¹³

12 ר' <http://www.mako.co.il/news-military/security-tzuk-eitan/Article-2acd8a1f0446741004.htm>

13 עדותו נגבתה על-ידי מוחמד סבאח ב-19.8.14.

התפללנו ואז ישבנו קצת ופתאום שמענו רעשים של הריסות וחלונות מתנפצים. שמעתי גם צעקות של ילדים ורק אז קלטתי שמפציצים את המגדל. פתחתי את דלת הבניין והתחלתי לקרוא לאנשים לצאת ואז ראיתי את אשתי, האחים שלי, אמא שלי והילדים יורדים מהמשרד לחלק התחתון של המגדל. הם היו בהלם ומבוהלים והם צעקו ובכו מפחד. הקומות הרביעית והחמישית של הבניין התמוטטו.

אחר-כך הגיעו אנשי ההגנה האזרחית כדי לחלץ את הפצועים ולפנות את הגופות. אנחנו הלכנו לבתים הסמוכים. וידאנו שכל הילדים וכל בני המשפחה בסדר ואז הגיע בן דוד שלי מצד אמא שלקח אותנו לבית שלהם בשכונת א-נסר בעיר עזה.

באחד המשרדים שבקומה החמישית בבניין מצאו מחסה בני המשפחות דירבאס ואל-כילאני, שנמלטו מבתיהם בבית לאהייה, ומנו בסך הכל 11 בני אדם: חמישה אחים ואחיות ממשפחת אל-כילאני, וכן איבראהים דירבאס, בעלה של תר'ריד כילאני (אחת האחיות), וחמשת ילדיהם בני שלוש עד 11. לפני שעברו להתגורר בבניין המשרדים הם נמלטו לבית אחיהם אחמד בשכונת א-תופאח שבעזה, אולם נאלצו להימלט גם משם, בשל ההפגזות והירי הממושכים. כולם נהרגו בהתקפה.

בניין המשרדים שקומותיו העליונות הופצצו. צילום: מוחמד סבאח, בצלם, 21.7.14

5. הפצצת בית ריק במחנה הפליטים ג'באליא שקרס על בית משפחת אבו עייטה והרג חמישה מבני המשפחה, 24.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

ההורים	איברהים עבדאללה איברהים אבו עייטה, בן 66 ג'מילה סלים עיד אבו עייטה, בת 55
ילדיהם	מוחמד איברהים עבדאללה אבו עייטה, בן 32 אחמד איברהים עבדאללה אבו עייטה, בן 31
בנו	אדהם אחמד איברהים אבו עייטה, בן 4

מימין: איברהים וג'מילה אבו עייטה, משמאל: אדהם אבו עייטה. התמונות באדיבות המשפחה

ב-24.7.14, בסביבות השעה 1:30 בלילה, תקף חיל האוויר בית במחנה הפליטים ג'באליא, שבצפון הרצועה. אחד מבניו של בעל הבית שהותקף הוא פעיל בזרוע הצבאית של חמאס, וייתכן שזו היתה הסיבה להתקפה. מעדויות שגבה בצלם עולה כי הצבא ירה טיל אזהרה, אולם התושבים באזור לא ידעו להגיד על איזה בית נורה הטיל ומי אמור להתפנות.

הבית - שהיה כבר ריק - נהרס לחלוטין. עשרות בתים נוספים באזור ניזוקו, ביניהם בית משפחת אבו עייטה. חמישה מבני המשפחה נהרגו, בהם ילד בן ארבע.

משפחת אבו עייטה גרה בבית בן שלוש קומות: בקומה הראשונה גרו איברהים וג'מילה אבו עייטה עם ארבעה מילדיהם; בקומת הקרקע ובקומה השנייה גרו שלושת בניהם הנשואים עם משפחותיהם. בסך הכל גרו בבית עשרים בני אדם.

מחמוד אבו עייטה, בן 30, שגר בקומת הקרקע, מסר לתחקירן בצלם כי הם גרו בבית מזה 15 שנה. לדבריו, האזור שבו נמצא הבית היה יחסית שקט והם הצליחו לנהל שגרת חיים רגילה כמעט במהלך הלחימה, כולל עריכת קניות בשוק. הוא ציין כי הם אף הזמינו קרוב משפחה שגר בסמוך לגבול המזרחי, באזור שהיה חשוף לירי ארטילרי, למצוא מחסה בביתם. כך תיאר מחמוד את שהתרחש לפני הפגיעה בבית:¹⁴

ישבנו כולנו בקומה הראשונה אצל ההורים שלי, שוחחנו איתם והיינו שמחים. בסביבות השעה 23:30 ירדנו אשתי, אני והאחיות שלי אלאא ומנאל לדירה שלי בקומת קרקע. צפיתי בחדשות ושמחתי כשאמרו שייתכן שתהיה הפסקת אש בימים הקרובים.

14 עדותו נגבתה על-ידי מוחמד סבאח ב-11.9.14.

בסביבות השעה 1:30 אחרי חצות שמענו פיצוץ חזק וקרוב מאוד. אחי אחמד, אשתו והילדים שלו ירדו לדירה שלי, כי קומת הקרקע בטוחה יותר. אחר כך ירדו גם ההורים שלי, אחי איסמאעיל ואחי מוחמד עם משפחתו. ישבנו על המזרנים ועל הספות והילדים שיחקו לידנו. ואז שמענו ירי של טיל אחר, שדומה לקול של טיל האזהרה ממל"ט. רצינו לצאת מהבית כדי לראות לאיזה בית ניתנה האזהרה אבל אבא שלי סירב ולא אפשר לנו לצאת, אז חזרנו וישבנו.

אחרי פחות משתי דקות לא הרגשתי פתאום שום דבר. למחרת התעוררתי וראיתי שאני בבית החולים. הרגשתי כאבים. הרופאים אמרו לי שהפציצו את הבית הסמוך לשלנו ושאתי ושאר בני משפחתי נפצענו בדרגות שונות. ראיתי את אחי איסמאעיל והוא אמר לי שאשתי נמצאת בטיפול נמרץ.

כעבור כמה שעות שוחררתי מבית החולים. חזרתי לביתו של חמי באזור תל א-זעתר במ"פ ג'באליא. רק כמה שעות אחרי זה סיפרו לי שיש הרגעים במשפחה שלי. הייתי בהלם כששמעתי את זה, והתמוטטתי. הרגעים שבהם שמעתי כי בני משפחתי נהרגו היו רגעים מאוד קשים.

כתוצאה מהפגיעה בבית, שנהרס באופן חלקי, נהרגו הוריו של מחמוד אבו עייטה, שניים מאחיו הנשואים ובנו של אחד מהם.

6. הפצצת בית משפחת אל-פאר במחנה הפליטים אל-מר'אזי, שבה נהרגו תשעה מבני המשפחה, 28.7.14

שמות ההרגים באירוע:	
ההורים	סאלם מוחמד בדווי אל-פאר, בן 58 זינאת חסן אחמד אל-פאר, בת 58
בנותיהן	אמל סאלם מוחמד אל-פאר, בת 35 ג'יהאן סאלם מוחמד אל-פאר, בת 28 ניווין סאלם מוחמד אל-פאר, בת 18 חנאן סאלם מוחמד אל-פאר, בת 15
כלתם	ריהאם חוסיין אחמד אל פאר, בת 26
אחיה	רמזי חוסיין אחמד אל-פאר, בן 23
אמה	פאטמה חסן אחמד אל-פאר, בת 55

ב-28.7.14 בסביבות השעה 23:00 הופצץ בית המגורים בן שתי הקומות של משפחת אל-פאר במחנה הפליטים אל-מר'אזי שבמרכז הרצועה. תשעה מבני המשפחה נהרגו.

בקומה הראשונה גרו ההורים סאלם וזינאת אל-פאר עם שישה מילדיהם ושני נכדים. בקומה השנייה גרו בנם אחמד ואשתו ריהאם, שנישאו בפברואר 2014. איתם גרו אמה של ריהאם, פאטמה,

ואחיה רמזי, שהגיעו לחתונה מירדן, ולא הצליחו לצאת מהרצועה ולשוב לבתיהם בשל סגירת מעבר רפיח. סך הכל התגוררו בבית 14 בני אדם.

בליל ה-28.7.14 שהו כל בני המשפחה, למעט הבן אחמד, בקומה הראשונה של הבית שנחשבה לבטוחה יותר. אחד מבני המשפחה, מחמוד אל-פאר, בן 23, סיפר לתחקירן לבצלם:¹⁵

זה היה לילה קשה, עם הפצצות ממושכות של אזורים שונים במחנה הפליטים. המצב היה מפחיד מאוד ולא היה חשמל. פתאום שמענו פיצוץ גדול, בלי שום התראה מוקדמת. מעוצמת הפיצוץ לא שמעתי דבר ולא ידעתי מה בדיוק קורה באותו רגע. התעוררתי אחרי חמישה ימים וגיליתי שאני מאושפז בבית החולים. היו לי פגיעה בראש, שברים ביד שמאל ורסיסים בגוף.

אימאן אל-פאר, בת 33, ששרדה את ההתקפה, מסרה אף היא לבצלם כי באותו ערב התכנסו בני המשפחה בקומה הראשונה של הבית. לדבריה:¹⁶

ישבנו אחרי ארוחת הערב ודיברנו על המלחמה, הפחד והאירועים שהתרחשו. פתאום היה פיצוץ חזק מאוד והרגשתי את הסלון נחצה לשניים. יותר לא ראיתי שום דבר, לא את אחותי חנאן שהייתה לידי ולא אף אחד אחר. שמעתי את הקול של אחי מחמוד. הוא קרא לאחי אחמד ולרמזי וביקש עזרה. אחר-כך זחלתי מתחת לעמוד בבית שהיה נטוי והגן עלי מפני ההריסות. הושטתי את היד קדימה. לא ראיתי שום דבר בגלל החושך והאבק. התחלתי למשש את הדרך שלי בין ההריסות עד שהגעתי לבית של שכן שלנו, יוסף מוסא, שבין הבית שלנו לשלו מפריד כביש ברוחב של חמישה מטרים בערך. הגעתי אליהם והם הושיבו אותי. היו לי פצעים וקרוב משפחה שלהם התחיל לתת לי עזרה ראשונה. שטפתי את העפר והאבק והדם מהפנים.

הם הזמינו אמבולנס שהגיע ולקח אותי לבית החולים שוהדא אל-אקצה בדיר אל-בלח. לא ידעתי מה עלה בגורל המשפחה שלי. בבית החולים עברתי בדיקות. נפגעתי מרסיסים ברגליים והיו לי חבלות בגוף.

אימאן סיפרה לבצלם כי רק בשלב מאוחר יותר נודע לה על מותם של בני משפחתה:

הייתי פגועה גופנית ונפשית. בגלל הרסיסים ברגליים לא יכולתי ללכת במשך שלושה שבועות. מאז המצב הגופני שלי השתפר אבל אני עדיין בהלם ואני בוכה בכל פעם שאני נזכרת במשפחה שלי.

כל בני המשפחה שלי חסרים לי אבל יותר מהכל אני מתגעגעת לאחיותיי חנאן וניווין, שאתן חלקתי חדר שינה. היה לנו קשר חזק מאוד, הן היו הכי קרובות אלי. ניווין קיוותה ללמוד הלכה באוניברסיטה. חנאן עלתה לכיתה י' והיא הייתה הכי

15 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-28.8.14.

16 עדותה נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-31.8.14.

מפונקת בבית. היא אמרה לי שהיא רוצה לעבור מלימודי ערב בבית הספר ללימודי בוקר כדי ללמוד אצל אחותי סאברין, שהיא מורה.

7. הפצת שלושה בתים השייכים למשפחת אבו ג'בר במחנה הפליטים אל-בוריג', שבה נהרגו 19 בני אדם, בהם 17 בני משפחת אבו ג'בר, 29.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

ההורים	חמדאן מוחמד סולימאן אבו ג'בר, בן 77 פדה ר'נאם חסאן אבו ג'בר, בת 60
ילדיהם	אחמד חמדאן מוחמד אבו ג'בר, בן 36 אשתו סומייה עבד א-רחמן מוחמד אבו ג'בר, בת 32 בתם חלא אחמד חמדאן אבו ג'בר, בת 4 ג'בר חמדאן מוחמד אבו ג'בר, בן 26 דינא חמדאן מוחמד אבו ג'בר, בת 25 (הגיעה עם ילדיה ממחנה הפליטים אל-מר'אזי)
נכדתם	בנה מוחמד ראאיד מוחמד אבו ג'בר, בן 3 בתה סמא ראאיד מוחמד אבו ג'בר, בת שנה עאאשה חמדאן מוחמד א-סעוד (אבו ג'בר), בת 23 (הגיעה ממחנה הפליטים אל-בוריג') פדל חמדאן מוחמד אבו ג'בר, בן 19 תוקא סלאח ח'ליל אבו עיסא, בת 5 חודשים (הגיעה עם אמה ממחנה הפליטים א-שאטי).
בבית הסמוך נהרגו	אנוור מוחמד סאלם אבו ג'בר, בן 35 אשתו לינא כיפאח מחמוד אבו ג'בר, בת 22 בנותיהם לין אנוור מוחמד אבו ג'בר, בת 3 סלמא אנוור מוחמד אבו ג'בר, בת שנה. אחותו אנוואר מוחמד סאלם אבו ג'בר, בת 25

איימן סלאח סעיד אבו עון, בן 25
אחמד עומר סעיד עבד אל-עאל, בן 23

בליל ה-29.7.14, בסביבות השעה 00:30, הפציץ הצבא שלושה בתים במחנה הפליטים אל-בוריג' השייכים לבני משפחת אבו ג'בר. אחד הבתים היה ריק, לאחר שדייריו מצאו מחסה באחד המקלטים הזמניים שהוקמו ברצועה. בהפצצה נהרגו 17 מבני משפחת אבו ג'בר וכן שני אנשים נוספים שנפגשו באותו ערב עם אחד מבני המשפחה.

כך תיאר עומר עבד אל-עאל, בן 55, שכן ואביו של אחמד אל-עאל שנהרג בהתקפה, את האירוע:¹⁷

ביום שלישי ה-29.7.14, בשעות הערב, הייתי בבית עם ילדיי. זה היה עיד אל-פיטר. בימי המלחמה היו הפצצות מהאוויר וירי ארטילרי לעבר אזורים רבים במחנה הפליטים אל-בוריג'. באותו היום ההפצצות התמקדו באזור הצפוני של המחנה.

בשעה 23:00 בערך אחמד יצא מהבית ואני נשארתי עם שאר בני המשפחה. בשעה 00:30 בלילה שמעתי פיצוץ כל כך חזק שחשבתי שההפצצה כוונה לבית שלי. יצאתי מהבית עם המשפחה שלי וגם השכנים יצאו. גילינו שהבית של חמדאן אבו ג'בר, שהיה במרחק של מאה מטרים או פחות ממזרח לבית שלנו, לא קיים יותר. הוא נהרס לגמרי.

באחד הבתים שהופצצו גרו חמדאן ופדה אבו ג'בר עם שלושה מבניהם, ששניים מהם נשואים והורים לילדים - לאחד בן בן שנה ולשני שלושה ילדים בני שנה וחצי עד ארבע. בעת הלחימה שהו בבית גם שלוש בנותיהם הנשואות של חמדאן ופדה, שתיים מהן עם ילדיהן, שנמלטו מביתהן באזורים אחרים ברצועה שנחשבו למסוכנים יותר. בסך הכל התגוררו בבית 18 בני אדם בעת הלחימה, 12 מהם נהרגו בהפצצה.

בבית השני שנפגע גרה הנייה אבו ג'בר, אלמנה בת 65, עם בתה, בנה, אשתו ושתי בנותיהם, בנות שנה ושלוש. רק הנייה לבדה שרדה את ההפצצה. כך היא תיארה לתחקירן בצלם את שהתרחש באותו לילה:¹⁸

בלילה ההוא היו הרבה הפצצות בחלקים שונים של מחנה הפליטים אל-בוריג'. עם השקיעה בני אנוור הלך וקנה לנו ארוחת ערב, ואכלנו כולנו ביחד - אני, הבת שלי אנוואר, הבן שלי אנוור, אשתו לינא ושתי הבנות הפעוטות שלהם, לין וסלמא. זה היה עיד אל-פיטר וחגגנו ביחד. אחר-כך אנוור ואשתו לינא עלו לדירה שלהם, והילדות נשארו איתי ועם אנוואר.

בערך בשעה 00:30 החשמל נותק, ואז פתאום כל הבית התמוטט עלינו. לא שמעתי שום פיצוץ. איבדתי את ההכרה. למחרת התעוררתי וגיליתי שאני בבית החולים שוהדא אל-אקצה בדיר אל-בלח. רגל שמאל שלי נפגעה קשה והיה לי פצע גדול בראש. כשהתעוררתי התחלתי לצעוק ולשאול על הילדים שלי. האחין שלי עדנאן היה אצלי, ואחרי שהתעקשתי הוא סיפר לי שכולם נהרגו: הבת שלי, הבן שלי, אשתו והבנות שלהם. למחרת הגיעה האחיינית שלי וסיפרה לי על שאר בני המשפחה שנהרגו.

הייתי מאושפזת שלושה ימים. הייתי במצב נפשי וגופני רע מאוד. איבדתי את כל המשפחה שלי ואת הבית שלי. אני גרה עכשיו ליד החורבות שלו, בבית של אחי מחמוד.

17 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-1.9.14.

18 עדותה נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-1.9.14.

הם הפציצו את הבתים שלנו בלי שום התראה מוקדמת. לא התקשרו אלינו בטלפון כמו שעשו עם אנשים אחרים, לא ירו טיל אזהרה וגם לא הודיעו לשכנים. בני אנוור פרנס אותי. עכשיו נשארת לבד, קשישה ופצועה. איבדתי את הכל. אני לא יודעת איך אמשיך לחיות.

קרוב משפחתם ניהאד אבו ג'בר, בן 45, שגר בשכנות לבתים שהופצצו, סיפר גם הוא על אירועי אותנו לילה:¹⁹

ביום שלישי, 29.7.14, הלכתי לישון. פתאום שמעתי פיצוץ חזק מאוד. קמתי מבוהל. הבית היה מלא אבק ועשן ולא היה חשמל. התחלתי לגשש באפלה. יצאתי מהחדר וגיליתי את ההריסות. הבנתי שהפיצוץ התרחש בבית שלנו. נכנסתי לחדר של אימא שלי ושל ואחותי. נעזרתי בפנס ומצאתי את שתיהן מתחת להריסות. מצאתי מתחת להריסות גם את יאמן, הבן הפעוט של בן דוד שלי, שעף עם ההריסות מהבית שלו לבית שלנו, מרחק של שני מטרים בערך. הגיעו כמה שכנים והם עזרו לי להוציא את שלושתם. אמא ואחותי נפצעו קל, ויאמן סבל מכוויות, ומפציעות בראש ומשבירים ביד וברגל שמאל.

הסתכלתי מסביב וראיתי שהבית של דוד שלי חמדאן נהרס עד עפר וככה גם הבית של האלמנה של דודי חוסני, שבמקום שבו עמד נפער בור. גם הבית של דודה הנייה נהרס לגמרי והריסותיו עפו על הבתים השכנים. אני והשכנים התחלנו לחפש עוד ניצולים. חיפשנו בידיים והשתמשנו בפלאפונים בתור פנסים. הצלחנו לחלץ כמה מבני המשפחה ואחר-כך התחלנו להוציא את גופות ההרוגים [...]

הפציצו אותנו ללא התראה מוקדמת, ללא שיחת טלפון וללא טיל אזהרה.

ג'נא (2) ויאמן (3) ששרדו את ההתקפה אך איבדו בה את הוריהם - סומייה ואחמד אבו ג'בר, ואת אחותם חלא בת הארבע. צילום: אן פק, אקטיביסטיס, 10.9.10

19 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-1.9.14.

8. הפצצת בניין א-דאלי בח'אן יונס, שבה נהרגו 34 בני אדם, 29.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

משפחת א-נג'אר

ג'מיל אחמד חאמד א-נג'אר, בן 47

ילדיו

ואאיל ג'מיל אחמד א-נג'אר, בן 25

בתו ליאלי ואאיל ג'מיל א-נג'אר, בת 3

ולאא ג'מיל אחמד א-נג'אר, בת 22

איה ג'מיל אחמד א-נג'אר, בת 19

דועאא ג'מיל אחמד א-נג'אר, בת 17

מוחמד ג'מיל אחמד א-נג'אר, בן 12

משפחת מעמר

אחמד מרזוק נאדי מעמר, בן 32

ילדיו

יזן אחמד מרזוק מעמר, בן 3

חלא אחמד מרזוק מעמר, בת שנתיים

הנד מרזוק נאדי מעמר, בת 30

אחותו

משפחת בריכה

סובחיה מואנס מחמוד בריכה, בת 58

ילדיה

אחמד פאיז אחמד בריכה, בן 31

אשתו באסמה סאלם סלים בריכה, בת 35

בנותיהם ג'נא אחמד פאיז בריכה, בת שנתיים

למא אחמד פאיז בריכה, בת שנה

אוסאמה פאיז אחמד בריכה, בן 16

משפחת אחמד סולימאן אחמד אבו עאמר

אחמד סולימאן אחמד אבו עאמר, בן 40

אשתו

מונא חג'אג' איברהים אבו עאמר, בת 40

ילדיהם

מוחמד אחמד סולימאן אבו עאמר, בן 11

מרח אחמד סולימאן אבו עאמר, בת 10

יאסר אחמד סולימאן אבו עאמר, בן 8

מרווה אחמד סולימאן אבו עאמר, בת 5

סולימאן אחמד סולימאן אבו עאמר, בן 3

משפחת ודאח חסן אחמד אבו עאמר

ודאח חסן אחמד אבו עאמר, בן 39

אשתו

עורובה סולימאן אחמד אבו עאמר, בת 41

ילדיהם

עומר ודאח חסן אבו עאמר, בן 12

עבד אל-ר'ני ודאח חסן אבו עאמר, בן 10

עימאד ודאח חסן אבו עאמר, בן 9

עיסא ודאח חסן אבו עאמר, בן 7
עז א-דין ודאח חסן אבו עאמר, בן 5

שני אחיו של ודאח
אחמד חסן אחמד אבו עאמר, בן 35
מוחמד חסן אחמד אבו עאמר, בן 19

בבית הסמוך נהרגה איה סאמי אנוור א-רמלאווי, בת 9

ב-29.7.14, בסביבות השעה 8:00 בבוקר, הפציץ כלי טיס את בניין א-דאלי בעיר ח'אן יונס. הבניין היה בן שלוש קומות. בקומת הקרקע שכן גן ילדים ובקומות השנייה והשלישית היו ארבע דירות, שלוש מהן מושכרות. בסך הכל גרו בבניין 21 בני אדם, שעליהם נוספו במהלך הלחימה 23 בני משפחת אבו עאמר מעבסאן אל-כבירה, שמצאה מחסה בגן הילדים. בהפצצה נהרס הבניין עד היסוד ונפגעו בתים סמוכים. בבניין א-דאלי עצמו נהרגו 33 בני אדם, 18 מהם קטינים. ילדה נוספת נהרגה בבניין סמוך.

הנאא א-נג'אר, בת 46, גרה בבניין בשכירות עם בעלה, שמונת ילדיה ונכדתה היחידה. היא סיפרה לתחקירן בצלם על הבוקר שבו איבדה את רוב משפחתה:²⁰

יום שלישי ה-29.7.14 היה היום השני של עיד אל-פיטר. כולנו ישנו בסלון כי הרגשנו ששם יותר בטוח מבשאר חלקי הבית. כשהתעוררתי הייתי קבורה מתחת להריסות וחול. רק הראש שלי היה בחוץ. כאב לי מאוד ברגליים ובגב ובקושי יכולתי לנשום. סביבי הייתה קבוצה של בחורים שניסו לחלץ אותי. הם חפרו סביבי והסירו מעלי הריסות.

הנאא א-נג'אר ובנותיה אלאא ונור.
צילום: אן פק, אקטיביסטילס, 15.11.14

ניסיתי להסתכל מסביב ולמצוא את הילדים שלי, אבל לא ראיתי אף אחד מהם. אמרתי לבחורים: "תעזבו אותי, תלכו לחפש את הילדים שלי", אבל הם המשיכו לחפור סביבי.

אחרי כמה דקות ראיתי בחור נושא את בתי נור. הוא הניח אותה קרוב אליי. השיער והפנים שלה היו מכוסים באבק והיא בכתה וצעקה. ראיתי קבוצה נוספת של בחורים מנסה לחלץ את בתי אלאא שהייתה קבורה מתחת להריסות. שמעתי אותם אומרים שהיא נושמת ושהיא עדיין בחיים. בשלב הזה אנשים עדיין חפרו סביבי וניסו לחלץ אותי. אני חושבת שאחרי זה איבדתי את ההכרה כי הדבר הבא שאני זוכרת הוא שהתעוררתי על מיטה בבית החולים.

לאחר שהתעוררה, סיפרו בני המשפחה להנאא שבעלה, חמישה מילדיה ונכדתה נהרגו בהפצצה. היא סיפרה לתחקירן בצלם:

באותו בוקר, לקחו אותי לבית של אחי, מוחמד עטייה א-דאלי. צעקתי ובכייתי כל הדרך. ביקשתי לראות את הילדים בפעם האחרונה אבל לא הסכימו לאפשר לי

20 עדותה נגבתה על-ידי מוחמד סעיד ב-29.9.14.

בניין א-דאלי לאחר ההפצצה. צילום: אן פק, אקטיבסטילס, 15.11.14

בגלל המצב של הגופות. עד עכשיו, חודשיים אחרי ההפצצה, אני גרה בבית של אחי, עם שלושת הילדים שנשארו לי. אני עדיין לא מאמינה שזה באמת קרה לנו, אני מרגישה שאני בסיט ומנסה להתעורר ממנו.

הבת שלי אלאא, בת 20, לא מסוגלת להזיז את הידיים שלה. היא לא יכולה לאכול בכוחות עצמה וצריך להאכיל אותה. הבן שלי כרים, בן עשר, במצב נפשי קשה. הוא מפחד כל הזמן, במיוחד בחושך, והוא עצבני וכועס.

חמזה א-רמלאווי, בן 54, אב לחמישה, גר עם משפחתו בבית הסמוך. הוא סיפר לתחקירן בצלם:²¹

בבוקר של יום שלישי, 29.7.14, היה שקט יחסית, שמעתי רק פיצוצים רחוקים. חלק מהילדים שלי ישנו עדיין וחלק כבר התעוררו. קצת לפני השעה 8:00 שמעתי פיצוץ חזק. הרגשתי שהגג שלנו, שעשוי מאסבסט, התרומם באוויר ונחת בחזרה. אבנים נפלו על הראשים שלנו. אחרי כמה רגעים שמעתי עוד פיצוץ, והתקרה התמוטטה. נפלו עלינו גושים גדולים של הריסות ואבנים. שמעתי את אשתי והילדים צורחים אבל לא יכולתי לראות כלום. הכל היה מלא אבק.

אחרי שלוש דקות בערך ענני העשן והאבק התחילו להיעלם. ראיתי את הבן שלי מוחמד, בן 25, זרוק על הרצפה ודם נוזל מהראש שלו. ראיתי גם את הילדים שלי ראמי, בן 16, ואחמד, בן 22, מכוסים בדם ובאבק. אשתי בות'יינה והבת שלי מהא, בת 18, צרחו. הקירות המערביים של הבית היו הרוסים. לא ידעתי מה לעשות. אחרי כמה רגעים הגיעו שכנים לעזור לנו. הם הוציאו אותנו לרחוב כדי להעביר אותנו לבית החולים.

21 עדותו נגבתה על-ידי מוחמד סעיד ב-22.9.14

ברחוב ראיתי המון אנשים רצים לבית של שכן שלי, איאד א-דאלי, ואז הבנתי שההפצצה כוונה לבית שלו. זה בית של שלוש קומות שגרות בו משפחות בשכירות, והיו אצלן גם קרובי משפחה שנמלטו מהעיירות המזרחיות של ח'אן יונס.

הבית שלו הפך לערימת חורבות. בזמן שחיכנו לאמבולנס הבנתי שנפצעתי בראש וראיתי שיש דם על הבגדים שלי. הסתובבתי באזור וראיתי שלוש גופות של נשים ברחוב המקביל לבית שהופצץ. אחת מהן הייתה מכוסה בחתיכת בד. ראיתי גם את ההרס גדול שנגרם לבתים אחרים בסביבה, ושכנים שהוציאו פצועים מהבית של אח שלי.

9. הפצצת בית משפחת בלאטה במחנה הפליטים ג'באליא, שבה נהרגו 11 מבני המשפחה, 29.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

בתו של עבד אל-כרים, בעל הבית: הדיל עבד אל-כרים נזמי בלאטה, בת 17
כלתו ופאא נעים נזמי בלאטה, בת 21
בנה עבד אל-כרים נזמי עבד אל-כרים בלאטה, בן שנה

אחיו, שמצא מקלט בביתו יחד עם משפחתו: נעים נזמי מוחמד בלאטה, בן 45
אשתו סחר מטאווע מוחמד בלאטה, בת 39
ילדיהם מרים נעים נזמי בלאטה, בת 24
דועאא נעים נזמי בלאטה, בת 22
הנאא נעים נזמי בלאטה, בת 19
אלאא נעים נזמי בלאטה, בת 14
איסראא נעים נזמי בלאטה, בת 13
יחיא נעים נזמי בלאטה, בן 8

ב-29.7.14, בסביבות השעה 15:00, תקף הצבא את ביתה של משפחת בלאטה בלב מחנה הפליטים ג'באליא שבצפון הרצועה. 11 מבני המשפחה נהרגו.

בבית המשפחה, בן שלושה חדרים, גרו שמונה נפשות: ההורים - עבד אל-כרים והודא, ארבעת ילדיהם ואשתו ובנו בן ה-13 חודשים של אחד הבנים. מכיוון שהבית היה עשוי מבטון ונחשב לבטוח יחסית, עברה אליו עם תחילת הלחימה גם משפחתו של אחיו של עבד אל-כרים, נעים, המונה תשע נפשות.

בשעת ההפצצה חלק מבני הבית צפו בטלוויזיה בסלון, חלקם ישנו ואחרים שהו מחוץ לבית. עלאא בלאטה, בן 18, בנו של נעים, תיאר כך את שאירע:²²

22 עדותו נגבתה על-ידי מוחמד סבאח ב-17.8.14.

ביום שלישי בצהריים אכלנו ארוחת צהריים וישבנו לצפות בטלוויזיה. אחר כך אבא שתה קפה והלך לישון. אנחנו נשארנו בסלון ודוד שלי הלך לישון. אני עמדתי על המדרגות וביקשתי מאמא שלי שתביא לי בגדים כי רציתי ללכת לבית שלנו ולהתקלח. אמא נכנסה כדי להביא לי בגדים ואז שמעתי פיצוץ חזק במרחק של עשרות מטרים מהבית. עליתי לגג עם בן דוד שלי נזמי ואשתו של דוד שלי. ראינו את העשן וירדנו למטה, ואז שמענו הפצצה בבית ורעש של הריסות.

נזמי בלאטה, בן 24, בנו של עבד אל-כרים, תיאר את ההמשך:²³

שמענו הפצצה נוספת ובאותו רגע ההריסות נפלו עלינו. אבא לקח את מוחמד וחייב אותנו חזק כדי להגן עליו מההריסות שהתפזרו. אני הייתי עם אמא ליד הדלת ואז ראיתי את בן דוד שלי יחיא, בן שמונה, ואת אמא שלו, שרועים על הקרקע בכניסה לבית. אבא לקח את יחיא, הוא דימם מהראש. אמא שלי בכתה. אבא אמר לי שעולה עשן מהחדר שלי. הלכתי לשם כדי לחלץ את הבן שלי, עבד אל-כרים, בן 13 חודשים. לא ראיתי שום דבר בגלל העשן והאבק אבל שמעתי אותו בוכה. הלכתי לחדר של אחותי הדיל, שגם ממנו יצאו עשן ואבק ומצאתי שם את עבד אל-כרים. לקחתי אותו ויצאתי דרך החלון. חלק מהאצבעות שלו נקטעו והיתה לו פציעה קשה ברגל. לא ראיתי את שאר בני המשפחה שלי בחדר.

נזמי פינה את בנו לבית החולים, שם נקבע מותו לאחר כשעה. לאחר מכן הודיעו לו שגם אשתו ואחותו נהרגו, וכך גם כל משפחת דודו, למעט הבן עלאא בן ה-18. למחרת התקיימו ההלוויות של ההרוגים. כך תיאר זאת נזמי:

החזקתי בגופה של הבן שלי ולא הסכמתי למסור אותה לקרובי משפחה כדי שיקברו אותו. בסוף כולם הלכו לבית קברות ואני נשארת במקומי, לא יכולתי ללוות אותם וללכת, הייתי בהלם. לא זזתי ולא יכולתי להפסיק לבכות. נשארת במצב הזה כמה שעות. אחר כך הלכתי לביתו של הדוד שלי ג'מיל, שם היתה כל המשפחה. ישבתי עם אמא שלי ובכיתי ואמרתי לה "עבד אל-כרים מת". לא הפסקתי לבכות. היא ניסתה להרגיע אותי, אבל זה לא עזר, הרגשתי כאב עמוק.

עלאא בלאטה, בן 18, שאיבד את כל בני משפחתו וחי היום בבית דודו, סיפר:

אני עדיין בהלם מזה שכל המשפחה שלי נהרגה. אני לבד עכשיו, ומרגיש עצוב מאוד. אני לא יכול לתאר מה עובר עלי, אני מרגיש חוסר ריכוז, חרדה, ומתח. הפרידה מאוד קשה.

23 עדותו נגבתה על-ידי מוחמד סבאח ב-16.8.14.

10. הפגזה ארטילרית שפגעה בבתי מגורים בג'באליא, שבה נהרגו 18 בני אדם, 29.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

ברכה איברההים חסן עבד רבו, בת 50
בניה עלאא ג'מאל עלי עבד רבו, בן 29
בתו רהף עלאא ג'מאל עבד רבו, בת 3
 מוחמד ג'מאל עלי עבד רבו, בן 24
בנו ג'מאל מוחמד ג'מאל עבד רבו, בן שנה
 עבדאללה ג'מאל עלי עבד רבו, בן 23
 איברההים ג'מאל עלי עבד רבו, בן 20
 חלימה מחמוד מוחמד אל-בטש, בת 77
 איה איסמאעיל מוחמד אל-בטש, בת 11
 מוחמד ח'דר עטייה מסלם, בן 26
 ניהאד ח'ליל סעיד סולימאן, בת 38
בנה בראא מוחמד חוסני סולימאן, בן 6
בתה חלימה מוחמד חוסני סולימאן, בת שנה
 מאג'דה ג'מאל חסן חמודה, בת 50
 כאאינאת עאדל אחמד חמודה, בת 39
 חנין חוסאם א-דין ח'ליל חמודה, בת 13
 איברההים עדלי חסן עסליה, בן 20
 עיזת ח'מיס יוסף ג'נייד, בן 17

ב-29.7.14, בסביבות השעה 22:15, ירה הצבא ירי ארטילרי כבד שפגע בבתי אזרחים שניצבו בסמוך למסגד אל-עומרי, במרכז ג'באליא שבצפון הרצועה. בהפגזה נהרגו 18 בני אדם, חלקם בתוך בתיהם ואחרים בעת שניסו להימלט. ההפגזה נמשכה כעשר דקות.

אזור זה נחשב שקט יחסית במהלך הלחימה ועם ההרוגים נמנו גם אנשים שמצאו מחסה בבתי קרובי משפחה לאחר שנמלטו מבתיים באזורים אחרים ברצועה שנחשבו מסוכנים יותר.

כך תיאר את האירוע וספי חמודה, בן 47, ששישה מבני משפחתו - שכולם מצאו מקלט בביתו - נהרגו:²⁴

במהלך כל תקופת המלחמה האזור שלנו היה שקט יחסית. הצבא הישראלי דרש מתושבים שגרים באזורים אחרים לפנות את בתיהם ולעבור לג'באליא. יכולנו אפילו ללכת למסגד להתפלל ולערוך קניות בשכונה.

24 עדותו נגבתה על-ידי מוחמד סעיד ב-4.11.14.

ביום שלישי, 29.07.14, בסביבות השעה 22:20, הייתי בבית כששמעתי כמה פיצוצים אחד אחרי השני. הם הרעידו את כל האזור. הפיצוצים נמשכו כמה דקות וההפצצה הייתה כבדה. ככל שעבר הזמן הרגשתי שהיא מתקרבת יותר ויותר לבית שלי. כל האנשים שהיו בבית התיישבו על הרצפה וכולם פחדו מאוד. ואז ראיתי אור חזק דרך החלון שמשקיף מזרחה ומיד אחריו היה פיצוץ חזק ביותר. הרגשנו שאבנים ורסיסים נכנסים לתוך הבית ושמעתי כמה חלונות מתנפצים. הרגשנו שהמצב מסוכן והחלטנו לרדת לקומת הקרקע, בעיקר כשראינו שההפצצה לא נפסקת. כל דקה שמענו כמעט שישה פיצוצים בזה אחר זה.

כולנו רצנו לכיוון המדרגות שמובילות לקומת הקרקע. התנגשנו אחד בשני, היינו מבוהלים ומבולבלים והילדים בכו וצרחו. הגענו לקומת הקרקע וישבנו שם כמעט עשר דקות שבמהלכן נמשכה הפצצה כבדה מאוד. אחר כך שמענו פיצוץ אדיר ונפלו עלינו אבנים. חלק מהן פגעו באנשים. חלק מהקיר המערבי של קומת הקרקע נהרס בפיצוץ. השהייה בבית נעשתה מסוכנת עוד יותר ושמענו את השכנים רצים ברחוב ובורחים. בשלב הזה החלטנו לעשות כמוהם ולעזוב את הבית מחשש שהוא יתמוטט על ראשינו.

אחי עבד אל-חכים פתח את הדלת ויצא לרחוב ואחריו יצאו חמישה מבני המשפחה שלי. אני עמדתי ליד הדלת ועמדתי לצאת, אבל ברגע שהם יצאו החוצה נשמעו ארבעה פיצוצים חזקים ברחוב, כולם באיזור שסביב הבית. בעקבות הפיצוצים אבנים ורסיסים עפו על כל מי שהיה בפנים. אחר כך היה עוד פיצוץ מאוד קרוב ואני עפתי ונפלתי על הרצפה.

כך תיארה את האירוע נסרה עסליה, בת 36, שגם אל ביתה נמלטו קרובי משפחה מאזורים אחרים ברצועה. בהפגזה נהרגו שמונה מהם, שבעה מתוכם בני משפחת עבד רבו.²⁵

בסביבות השעה 22:15 הכנתי ארוחת ערב והנחתי אותה על שולחן האוכל. ניגשתי למטבח כדי להביא את שאר הצלחות, ופתאום התחילו לעוף סביבי אבנים. שמעתי את הרעש של הקירות סביבי קורסים ושל זכוכיות וחלונות מתנפצים. כל המטבח התמלא אבק והרגשתי שמשוה חם נוגע לי ברגליים. הסתכלתי סביבי וראיתי את הילדים שלי וקרובי משפחתי רצים לכיוון המדרגות של הבית, שמובילות למטה. הם היו בהיסטריה והתנגשו אחד בשני. לא הבנתי שנפצעתי וניסיתי ללכת ולברוח ביחד איתם, אבל אז הרגשתי את הכאב ברגליים. כשהסתכלתי למטה ראיתי דם סביבי. ניסיתי להתקדם עוד כמה צעדים ותוך כדי כך שמעתי עוד ועוד פיצוצים וקולות של חפצים מתנפצים בתוך הבית. אבנים וחצץ עפו לכל הכיוונים והבית התמלא באבק.

בעלי הגיע אליי ועזר לי לרדת במדרגות. הוא היה מבועת ומבולבל. הרגשנו שנופלים עלינו אבנים וחפצים חמים. היה חשוך מאוד ואני מעדתי ונפלתי כמה פעמים לפני שהגענו לדלת שמובילה לחצר. הילדים שלי וקרובי המשפחה התחבאו שם מתחת

25 עדותה נגבתה על-ידי מוחמד סעיד ב-4.11.14.

אחד הבתים שנפגעו בהפגזה הארטילרית. צילום: מוחמד סעיד, בצלם, 4.11.14

לגרם המדרגות. עמדתי שם, ליד הדלת, במשך כמה רגעים. שמעתי כמה פיצוצים בדקה, חלק מהם קרובים אלינו. הילדים צעקו ובכו. רצינו לצאת מהבית אבל פחדנו שבחוץ יירו עלינו. בעלי רצה לצאת לרחוב אבל אני ביקשתי ממנו לחכות עד שההפגזה תפסיק.

אחרי כמה דקות שבהן הירי נמשך ונמשך, חלק מהאנשים החליטו לצאת: דודתי ברכה עבד רבו, בניה עלאא, מוחמד, ואיבראהים. עלאא החזיק בידיים את הבת שלו רהף ומוחמד החזיק את הבן שלו ג'מאל. הם רצו לצאת לרחוב אבל כשהיו עדיין בתוך החצר של הבית, במרחק של כמה מטרים מאיתנו, היה פיצוץ גדול בחצר וכולם נהרגו. ראיתי אור חזק שהאיר לשבריר שנייה את כל האיזור והרגשתי אוויר חם דוחף אותי בכוח. סביבנו עפו אבנים וחול. כעבור כמה רגעים מצאתי את עצמי שוכבת על הרצפה. היו לי כאבים חזקים. לא שמעתי או ראיתי את הילדים שלי או את קרובי המשפחה שלי זיום סביבי.

התחלתי לצעוק לבעלי ולילדים שלי אבל ברגעים הראשונים אף אחד מהם לא ענה. אחר-כך שמעתי את בת הדודה שלי, אלאא ג'מאל עבד רבו. היא בכתה מאוד ואמרה לי: "דודה, כולם מתו". כל המקום התמלא ריח של דם. נגעתי בקרקע סביבי וכל הרצפה הייתה מלאה בדם. כעבור כמה רגעים נגעתי בגוף של אחד מהם, שהיה מוטל לידי.

הרגשתי את הגוף שלו זז, הוא נשם אבל הוא לא ענה לי ולא ידעתי מי זה. בשלב הזה צלצל הטלפון של בעלי, שהיה זרוק על הרצפה לידי. לקחתי אותו ועניתי בלי לדעת מי מתקשר. אמרתי לו שכל האנשים סביבי נהרגו והתחננתי בפניו שישלח לנו עזרה.

כעבור כשעה הגיע למקום אמבולנס ופינה את הפצועים לבתי החולים. כך תיארה נסרה עסליה את ההמשך:

במשך כל הזמן הזה, עד שהגיע האמבולנס, חשבתי שכל הילדים שלי נהרגו כי לא שמעתי את הקולות שלהם ולא ראיתי אף אחד מהם חוץ מאחמד. לא ידעתי גם איפה בעלי. אחרי שעה בערך הגיע אמבולנס ולקח אותי לבית החולים אל-עודה. כל הדרך אמרתי: "הלוואי שהייתי נהרגת איתם". החובשים ניסו להרגיע אותי. מרוב שדאגתי לגורל הילדים שלי לא הרגשתי כאב, רק חשבתי מה אעשה אם בעלי וילדיי מתו, אילו חיים יהיו לי? כשהגעתי לבית החולים הרופאים ניסו לשכנע אותי שהילדים שלי בסדר אבל לא האמנתי להם ולא הסכמתי שייתנו לי אפילו טיפול ראשוני. לא הסכמתי שאף אחד מהם ייגע בי עד שאראה את המשפחה שלי. חלף זמן והרופאים המשיכו לנסות להרגיע אותי.

אחר-כך הגיע הבן שלי אחמד וסיפר לי שלקחו את בעלי לבית החולים ושהוא סובל ממספר פציעות. הוא הרגיע אותי ואמר ששאר הילדים שלי בסדר ושהם רק נפצעו. העבירו אותי לחדר שבו הם היו מאושפזים ושם ראיתי את כל הבנים שלי, שהיו פצועים, חוץ ממחמוד בן ה-15. פחדתי שהוא נהרג בהפגזה או שצוות האמבולנס לא ראה אותו כשהם פינו אותנו, אבל אחרי שעה של חיפושים בין מחלקות ובתי חולים שונים נודע לנו שמחמוד הועבר לבית החולים כמאל עדוואן ושהוא בסדר.

11. הפצצת בית משפחת אל-ביומי במחנה הפליטים אל-נוסייראת, שבה נהרגו 13 בני אדם, 31.7.14

שמות ההרוגים באירוע:

בנותיהם של עאמר ואינטיסאר אל-ביומי

עביר עאמר עבד אל-חמיד אל-ביומי, בת 18

אסיל עאמר עבד אל-חמיד אל-ביומי, בת 15

הדיל עאמר עבד אל-חמיד אל-ביומי, בת 13

בן אחיו של עאמר אל-ביומי אל-חסן מוחמד עבד אל-חמיד אל-ביומי, בן 13.

קרובי משפחתה של אינטיסאר אל-ביומי שהגיעו ממחנה הפליטים אל-בוריג'

זינב יוסף עיסא זקות, בת 77

אמה

חסן נאסר חוסיין זקות, בן 21 נעמה דרוויש חוסיין אבו שוקה, בת 44	בן אחיה אשת בן אחותה
בנותיה לביבה איברהים שאכר אבו שוקה, בת 23 בתה מלך שאכר מוחמד אבו שוקה, בת שנה	
אילהאם איברהים שאכר אבו שוקה, בת 18 עביר נאהד מוחמד אל-עסאר, בת 23	בבית הסמוך נהרגו
בתה רינאד אשרף מוחמד אל-עסאר, בת שנתיים אחייניתה למא ראאפת מוחמד אל-עסאר, בת שש	

ב-31.7.14, בסביבות השעה 20:30, תקף הצבא את בית משפחת אל-ביומי שבמחנה הפליטים א-נוסייראת במרכז הרצועה. חלק מהריסות הבית נפלו על בית השכנים, משפחת אל-עסאר. בהפצצה נהרגו 13 בני אדם.

בית משפחת אל-ביומי נמצא בלב מחנה הפליטים א-נוסייראת. בקומתו השנייה גרו עאמר ואינטיסאר אל-ביומי עם שבעת ילדיהם. בשל הלחימה וההפצצות ברחבי הרצועה, הגיעו לביתם גם קרובי משפחתה של אינטיסאר, תושבי מחנה הפליטים אל-בוריג': אמה של אינטיסאר, זינב זקות, משפחתו של אחיה נאסר זקות המונה שמונה נפשות ומשפחתו של בן אחותה, איברהים אבו שוקה, המונה 11 נפשות. בשאר הדירות בבית גרו בני משפחת אל-ביומי המורחבת: בקומה הראשונה גרו הוריו של עאמר ואחד מאחיו עם משפחתו. בקומה השלישית גרו שני אחים נוספים עם משפחותיהם. בסך הכל התגוררו בבית 43 בני אדם.

איברהים אבו שוקה, בן 52, בן אחותה של אינטיסאר, סיפר לתחקירן בצלם כיצד מצא עצמו, יחד עם אשתו, שבעת ילדיו ושני נכדיו, בבית משפחת אל-ביומי:²⁶

בערך שבוע אחרי שהמלחמה התחילה, נאלצתי לעזוב את הבית שלי עם משפחתי. בהתחלה הלכנו לבית אחיה של אשתי בכפר א-זוואידה. נשארנו שם שעתיים ואז הייתה הפצצה. פחדנו ועזבנו את הבית. הלכנו משם למחסנים של חברת אל-מג'ד לייצור קרטונים, מול מחנה הפליטים אל-בוריג'. אחי מוחמד, בן 62, אשתו ושבעת הילדים שלו היו איתנו. היו שם מזרנים, מים, גז וחשמל. המצב היה טוב.

אחרי יותר משבוע ההפגזות התגברו והמחסן נפגע מרסיסים אז החלטנו לעזוב שוב. הלכנו לבית של עאמר אל-ביומי, בעלה של דודתי, במחנה הפליטים א-נוסייראת. כשאחי ראה שאין בבית מקום לכולם הוא לקח את אשתו והילדים שלו והלך לגור אצל קרובי משפחה שלנו בא-זהראא, צפונית למחנה הפליטים א-נוסייראת. אני נשארת עם המשפחה שלי בבית של משפחת אל-ביומי.

26 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-28.8.14.

בית משפחת אל-ביומי לאחר ההפצצה. צילום: ח'אלד אל-עזאייזה, בצלם, 27.8.14

אחרי כשבוע, שבמהלכו היו הפצצות אוויריות של אזורים שונים במחנה, התקשר אלי דוד שלי עבד א-רחמאן זקות ואמר לי שהוא גר בבית ספר של אונר"א, במחנה א-נוסייראת. הוא הציע שאבוא לשם עם המשפחה שלי. עזבנו את הבית של משפחת אל-ביומי והלכנו לבית הספר. כשהגענו ראינו שהמצב שם מאוד קשה. היו שם הרבה אנשים שברחו מהבתים שלהם ולא היו מים או אוכל. ישנו שם לילה אחד, ואחר כך חזרנו לבית של עאמר אל-ביומי. אני ואשתי והילדים שלנו ישבנו בחדר אחד.

בשעות הערב של ה-31.7.14 תקף הצבא את בית משפחת אל-ביומי והוא קרס על יושביו. שתיים מהדירות היו ריקות באותה עת שכן משפחה אחת שהתה מחוץ לרצועה ומשפחה אחרת הייתה בביקור אצל קרובי משפחה. שאר הדירות בבניין היו מאוכלסות. בהפצצה נהרגו 13 אנשים: עשרה מהם בתוך הבית, מתוכם תשעה בקומה השנייה.

איבראהים אבו שוקה איבד בהפצצה את אשתו, שתיים מבנותיו ונכדתו. הוא תיאר כך את שאירע:

ביום חמישי, ה-31.7.14, בערך בשעה 20:30, הייתי בבית של קרובי משפחה שלי, משפחת חמאדה אבו שוקה, במרחק של כשלושים מטרים מהבית של דוד שלי. אני ובן דוד שלי ישבנו והעברנו שם את הזמן ביחד. פתאום שמעתי פיצוץ חזק מאוד

ומיד אחרי זה הרגשתי שאני עף באוויר עם המזרן. לא יכולתי לשמוע שום דבר מיד אחרי הפיצוץ.

יצאתי במהירות לרחוב והבנתי שהפציצו את הבית של אל-ביומי. לא היה חשמל והרחוב התמלא אבק. רצתי לבית ורציתי להיכנס אליו אבל אנשים מנעו ממני כי פחדו שהוא יופצץ שוב. לא יכולתי להישאר בחוץ כשהמשפחה שלי בתוך הבית. הפעלתי את הפנס בטלפון הנייד, תפסתי אותו בפה שלי והתחלתי לגשש בידיים בין ההריסות. כשעליתי לקומה השנייה, שבה הייתה הדירה של עאמר, מצאתי את אשתי מתחת להריסות. קראתי לה אבל היא לא ענתה. היא נפגעה בראש והבנתי שהיא נהרגה. נשאתי אותה לרחוב. בדרך נפלתי כמה פעמים על ההריסות כי הייתי לבד. אנשים פחדו להיכנס לבית.

לאחר מכן הגיעו לבית שכנים שסייעו בפינוי הפצועים וגופות ההרוגים. הפינוי נמשך עד שעות הבוקר המוקדמות. איבראהים אבו שוקה סיפר:

המשכתי לחפש עד שעלה השחר. אנשים באו וניסו להרגיע אותי. הם אמרו לי שאף אחד לא נשאר מתחת להריסות אבל לא האמנתי להם עד שהם אמרו לי את השמות של הילדים שלי ושהם נמצאים בבית חולים שוהדאא אל-אקצה בדיר אל-בלח. אמרו לי גם שחלק מהפצועים פונו לבית החולים א-שיפאא.

הרגשתי מאוד עייף. עזבתי את האנשים והתרחקתי כמה מטרים. ישבתי ליד אחד הבתים וביקשתי לשתות מים. הביאו לי מים. עשר דקות אחר כך בא איש ושאל אותי על הבת שלי איסלאם. הוא אמר לי שהוא הולך להביא אותה. הוא הביא אותה והיא הייתה בסדר. נודע לי שמהעוצמה של ההפצצה איסלאם עפה למרחק של 12 מטרים ונפלה בבית של השכנים, אבל היא לא נפצעה.

הייתי מאוד מבולבל ולא ידעתי אם ללכת לבית חולים א-שיפאא או לבית חולים שוהדאא אל-אקצה. השארתי את איסלאם אצל קרובי המשפחה שלי. הלכתי ברגל, יחף. היה מוקדם מאוד ולא היו מכוניות בכביש. המשכתי ללכת עד שהגעתי לכניסה לא-זוואידה, מרחק של כמה קילומטרים. אחר כך בא בן דוד שלי, אחמד אבו שוקה, באמבולנס. הוא לקח אותי לבית חולים שוהדאא אל-אקצה ושם זיהיתי את ההרוגים.

ההפצצה פגעה גם בבית השכנים, שם נהרגו שלושה אנשים נוספים: עביר אל-עסאר, שהייתה בחודש התשיעי להריונה, בתה רינאד בת השנתיים וחצי, ובתם של גיסה וגיסתה, למא אל-עסאר, בת שש. אשרף אל-עסאר, בן 36, בעלה של עביר, תיאר כך את שעבר עליו באותו לילה:²⁷

ביום חמישי ה-14.7.31, בסביבות השעה 15:20, אני ובני המשפחה שלי היינו בדירה שלנו, באותו חדר. התפללתי את תפילת הערב והילדים שכבו על המזרנים שלהם. פתאום היה פיצוץ חזק מאוד והקירות התמוטטו עלינו. אשתי צעקה וקראה לי והילדים צעקו וקראו לי ולאמא שלהם. ניסיתי לקום כדי להציל אותם אבל לא

27 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עואייח ב-27.8.14.

יכולתי כי הייתי מתחת להריסות. ניסיתי יותר מפעם אחת ותוך כדי כך נחבלתי בידיים ובכתפיים.

התחלתי לצעוק ולקרוא לאחים שלי ולאבא שלי. היה חושך ואבק בבית וההריסות היו עלינו. אני חושב שנשארנו ככה בין עשר דקות לרבע שעה. בינתיים הבנות שלי המשיכו לצעוק אבל אשתי עביר, שהייתה בחודש התשיעי להריון, השתתקה.

אחרי כמה דקות שמעתי קולות של אנשים שבאו לעזור לנו. כששמעתי את הצעדים שלהם מעל ההריסות התחלתי לצרוח בקול רם אבל אף אחד לא שמע אותי. האוויר נכנס רק מפתח צר מול האף שלי. אבל כנראה שהם שמעו את הצעקות של הבנות שלי. שמעתי את הבת שלי נר'ם אומרת להם "אבא נמצא פה". שמעתי מישהו מתקרב אלי. הוא התחיל להרים את ההריסות ואז הצלחתי בעזרתם להוציא את היד שלי. הצבעתי להם על המקום שבו היו בני ואשתי והבת שלי רינאד, וביקשתי מהם לחלץ את אשתי ואת הילדים שלי לפניי. הם הוציאו את עבדאללה מתחת להריסות. שמעתי אותו צועק ואז נרגעתי קצת כי הבנתי שהוא בחיים. אחר כך הם חיפשו את אשתי בעזרת פנסים. היא הייתה קרובה אלי וכשראיתי את הפנים שלה מתחת להריסות הבנתי שהיא מתה כי היא לא פתחה את העיניים ולא נשמה. באותו הזמן ניסו להוציא גם את רינאד וכשראיתי אותה הבנתי שגם היא מתה.

אשתי עמדה ללדת. יומיים לפני שהיא נהרגה ביקשתי ממנה להישאר בבית החולים עד הלידה אבל היא התעקשה להישאר בבית ליד הילדים בגלל המלחמה. היא חששה לחייהם. המין של העובר היה נקבה. לפעמים דיברנו על השם שניתן לתינוק ואמרתי לה שאם זה יהיה בן אני אקרא לו אחמד. לא החלטנו איך נקרא לתינוקת אם זו תהיה בת.

12. הפצצת בית משפחת אבו מאדי במחנה הפליטים א-נוסייראת, שבה נהרגו שישה מבני המשפחה, 2.8.14

שמות ההרוגים באירוע:

יוסף דאווד עבד אל-מונעם אבו מאדי, בן 68	
בניו	עבד אל-כרים יוסף דאווד אבו מאדי, בן 23
	חסן יוסף דאווד אבו מאדי, בן 17
	אמין יוסף דאווד אבו מאדי, בן 10
נכדיו	יוסף שאדי יוסף אבו מאדי, בן 6
	חלא שאדי יוסף אבו מאדי, בת שבועיים

ב-2.8.14, בשעות הצהריים, תקף הצבא את בית משפחת אבו מאדי במחנה הפליטים א-נוסייראת שבמרכז הרצועה. הבית קרס על יושביו ושישה מבני המשפחה נהרגו.

בית משפחת אבו מאדי לאחר ההפצצה. צילום: ח'אלד אל-עזאייזה, בצלם, 8.9.14

בבית בן שלוש הקומות גרו בני משפחת אבו מאדי המורחבת: בדירה בקומה השנייה גרו ההורים יוסף וראיסה אבו מאדי עם ארבעה מילדיהם, בני 10 עד 23. בשאר הדירות גרו ארבעת בניהם הנשואים עם משפחותיהם. בסך הכול גרו בבית 21 בני אדם.

שאדי אבו מאדי, בן 32, שגר בקומה השלישית, הגיע באותו יום הביתה בסביבות השעה 14:00. כך הוא תיאר בעדותו לבצלם את שהתרחש לאחר מכן:²⁸

לקחתי קנקן קפה וירדתי לדבר עם אמא שלי מתחת לסככה שבקומה הראשונה. האחים שלי עבדאללה וסולימאן והבן שלי יוסף היו יחד איתי. פתאום, בלי שום התראה מוקדמת, הבית התמוטט עלינו לגמרי. אני ואמא שלי ישבנו ליד חדר המדרגות בקצה הבית וזה מה שהגן עלינו.

הבית התמוטט תוך רגעים ספורים ויותר לא ראיתי שום דבר. הכל התמלא אבק ועשן שחור. התחלתי לגשש באפלה ולחפש את אמא ואת הבן שלי והאחים שלי אבל נתקלתי רק בהריסות. ראיתי אור חלש והלכתי לכיוון שלו. יצאתי מתחת לבית

28 עדותו נגבתה על-ידי ח'אלד אל-עזאייזה ב-8.9.14

אל הרחבה ואז ראיתי שהחלק הדרומי של הבית התמוטט לגמרי ושהחלק הצפוני נותר על כנו באופן חלקי.

כשיצאתי מצאתי את אימא ואת האחים שלי סולימאן ועבדאללה זורקים על הקרקע. אימא הייתה פצועה ברגליים וגם האחים שלי נפגעו מגושי הבטון שנפלו. אימא שאלה אותי על יוסף ואמרתי לה שאני לא יודע.

למקום הגיעו שכנים, אנשי ההגנה האזרחית וחובשים שהחלו לחפש את תושבי הבית. הם הרחיקו את שאדי מהמקום כדי שלא יחזה בחילוץ הגופות ופינו אותו לבית החולים. לאחר כשעתיים שב שאדי אבו מאדי לביתו ההרוס כדי לסייע בחיפוש אחר ילדיו, יוסף בן השש וחלא בת השבועיים, אך ההפצצות התחדשו והחיפושים הופסקו מחמת הסכנה. עם שוך ההפצצות התברר כי יוסף וחלא נהרגו בתקיפת הבית וכמוהם גם אביו של שאדי ושלושה מאחיו.

בני משפחה נוספים נפצעו בהתקפה בדרגות חומרה שונות. מייסרה, אשתו של האח איברההים, שהיתה בחודש השביעי להריונה, הפילה את עובריה כתוצאה מההתקפה. שאדי המשיך ותיאר:

אני ואשתי לא יכולנו להירגע משום שלא מצאנו את הגופות של הילדים שלנו, יוסף וחלא. אשתי בכתה כל הזמן והמצב הנפשי שלנו היה גרוע מאוד. אחרי עשרה ימים בערך ניצלתי את פסק הזמן של ההודנה. הלכתי לעיריית א-נוסייראת וביקשתי מהם להביא מנוף כדי לחפש שוב את הילדים שלי. הם אמרו שיש להם רק מנוף אחד שנמצא כרגע בדרום רצועת עזה אבל ראש העירייה הבטיח לי לשלוח את המנוף ברגע שיתפנה. אתמול, יום ראשון ה-7.9.14, הגיע המנוף וחיפשנו שוב במשך ארבע שעות בערך, אבל לא מצאנו אותם.

עכשיו אני, אשתי ושני הבנים שלנו גרים בדירה שכורה. שלושת האחים שלי - עבדאללה, סולימאן ואיברההים, שכרו דירות כמוני. אימא שלי נמצאת כרגע אצל אחי איברההים ומטפלת בבנים שלו כי אמא שלהם, שנפצעה, הוטסה לטיפול בגרמניה [...].

הבנים שלי, מחמוד בן הארבע ומוחמד בן השלוש שואלים כל יום על אחיהם יוסף ואחותם חלא. אני מספר למחמוד שהם הלכו לגן עדן. הוא שואל אותי מתי נגיע אליהם ומתי יוסף וחלא יבואו לבקר אותנו. חלא הייתה הבת היחידה שלנו. מאז ההפצצה האופי של אשתי השתנה והיא הפכה להיות מכונסת בתוך עצמה. לפעמים היא בוכה ולפעמים מתעצבנת. היא לא אוכלת כמו פעם ולפעמים היא הוזה ונדמה לה שחלא רעבה ומבקשת לינוק.

13. הפצצת בית משפחת אבו ניג'ם במחנה הפליטים ג'באליא, שבה נהרגו עשרה בני אדם, מהם שני פעילי הג'יהאד האיסלאמי, 3.8.14

שמות ההרוגים באירוע:

בית אבו ניג'ם

מוחמד עבד אל-כרים מוחמד אבו ניג'ם, בן 54

בניו

בילאל מוחמד עבד אל-כרים אבו ניג'ם, בן 26

מוחמד מוחמד עבד אל-כרים אבו ניג'ם, בן 20

אחמד מוחמד עבד אל-כרים אבו ניג'ם, בן 17

אביו

עבד אל-כרים מוחמד עווד אבו ניג'ם, בן 92

בית אל-מסרי

סוהא חאמד עבד אל-כרים ניג'ם אל-מסרי, בת 29

בתה

רר'ד מוחמד סעדי ניג'ם אל-מסרי, בת 3

שיימאא ואיל מחמוד קאסם, בת 14 (שמשפחתה מצאה מקלט בבית)

דניאל כאמל מוחמד מנסור, בן 41

עבד א-נאסר עבד אל-ח'אלק איברההים אל-עג'ורי, בן 26

ב-3.8.14, בסביבות השעה 21:00, הופצץ ביתה של משפחת אבו ניג'ם במחנה הפליטים ג'באליא שבצפון הרצועה. בהפצצה נהרסו בית המשפחה ובית השכנים ונהרגו שני פעילי הג'יהאד האיסלאמי שהיו בבית ושמונה בני אדם נוספים: חמישה אנשים בבית משפחת אבו ניג'ם ואישה ושתי ילדות בבית הסמוך.

בני הזוג מוחמד ופוזייה אבו ניג'ם גרו בקומת הקרקע עם שני ילדיהם - מוחמד בן ה-20 ואחמד בן ה-17. בקומה הראשונה גרו בנם בילאל, אשתו מרים ושני ילדיהם ובקומה השנייה גר אביו של מוחמד, עבד אל-כרים, בן ה-92.

בשעות הערב של ה-3.8.14 התארח אצל עבד אל-כרים, בקומה השנייה, דניאל כאמל מנסור, פעיל בג'יהאד האיסלאמי. בסביבות השעה 21:00 הגיע לבית אדם נוסף, עבד א-נאסר אל-עג'ורי, וזמן קצר לאחר מכן תקף הצבא את הבית. לאחר ההתקפה הודיע השב"כ כי הצבא תקף מבנה שבו שהה מנסור, "מפקד חטיבה בג'יהאד האיסלאמי", והוא נהרג. השב"כ הוסיף כי מנסור "עמד בראש תיק המודיעין של הארגון ברצועת עזה ובמבצע 'צוק איתן' עסק בהכוונה של ירי תלול מסלול לעבר ישראל".²⁹

29 "רגע לפני כניסת הפסקת האש לתוקף: מטח של 20 רקטות לעבר ישראל", הארץ, 4.8.14.

מרים אבו ניג'ם, בת 23, שגרה בקומה הראשונה, סיפרה לבצלם את שהתרחש באותו ערב:³⁰

באותו יום היינו בצום. בסביבות השעה 19:30 הצבא הישראלי שיגר פצצות תאורה והאיר את כל האזור. אכלנו את ארוחת אל-איפטאר [שבירת הצום] ושטפנו את הכלים. אחרי התפילה ישבנו קצת ואז לקחתי את הילדים שלי לחדר. בעלי ישב עם אמא שלו ואחיו אחמד. אבא של בעלי לקח כוס תה לאבא שלו, החאג' עבד אל-כרים, שהיה בבית שלו בקומה השנייה. השכבתי את הילדים שלי לישון ליד.

באותו זמן לא היה חשמל בבית. פתאום שמעתי וראיתי הריסות של הבית נופלות עלינו. צעקתי לבעלי. הדלקתי פנס ושמעתי את הבת שלי רוועה, בת השנה, צועקת. חיפשתי אותה ומצאתי אותה מתחת לשמיכות. לקחתי את רוועה ואת הבן שלי, מוחמד, בן השלוש, ויצאתי מהר מהחדר. ראיתי את אחמד, אחיו של בעלי, שרוע ליד הדלת של החדר, בלי רוח חיים. ראיתי את ההריסות ואת האבנים. הבית נהרס לחלוטין. שמעתי אנחות וחיפשתי עם הפנס אבל ראיתי רק הריסות ולא ידעתי מאיפה בא הקול.

החזקתי את הפנס והלכתי על ההריסות כדי לצאת מהבית, עם הילדים בידיים. יצאתי דרך הבית השכן, שגם הוא נהרס. השכנים באו ולקחו אותי לאחד הבתים וישבתי אצלם.

רק מאוחר יותר סיפרו למרים כי בעלה, שני אחיו, אביו וסבו נהרגו:

רציתי לראות את בעלי ואחיו בפעם האחרונה, אבל לא יכולתי כי הגופות שלהם היו מושחתות, והם נפגעו בראש. ראיתי רק את חותני. למחרת בבוקר הם נקברו. הייתי במצב קשה מאוד, לא יכולתי להאמין שהם נהרגו. הבית נהרס על הראש שלנו, בלי שום התראה. פשוט פתאום שמעתי הריסות נופלות עלינו.

בהפצצת הבית נפגע גם ביתם של השכנים מוחמד וסוהא אל-מסרי, שבו מצאו מקלט קרובי משפחתו של מוחמד, ואאיל ומאי קאסם עם חמשת ילדיהם. משפחת קאסם גרה סמוך למסגד במחנה הפליטים ג'באליא והצבא הודיע על כוונתו להפציץ אותו. בהפצצה נהרגו סוהא אל-מסרי ובתה ר'ד בת השלוש, וכן שיימאא, בתם בת ה-14 של ואאיל ומאי קאסם. מוחמד אל-מסרי, בן 38, תיאר כך את הריסת ביתו:³¹

אני וואאיל ישבנו בחדר האורחים ושמענו חדשות ברדיו, כי לא היה חשמל. פתאום שמענו וראינו הריסות נופלות עלינו והכול החשיך והתמלא אבק. לא יכולנו לראות אחד את השני.

30 עדותה נגבתה על-ידי מוחמד סבאח ב-17.12.14.

31 עדותו נגבתה על-ידי מוחמד סבאח ב-23.12.14.

בית משפחת אבו ניג'ם לאחר ההפצצה. צילום: מוחמד סבאח, בצלם, 2.9.14

קמתי מיד ויצאתי מהחדר. הלכתי בין ההריסות והאבק לכיוון הדלת של הבית, בלי לראות כלום. הרגשתי כאב ברגלי השמאלית. שמעתי כמה אנשים מגיעים לבית והבנתי שהם מפנים את מי שהיה בתוכו. חשבתי שההפצצה הייתה על הבית שלי בגלל ההריסות ועוצמת הפיצוץ. לקחו אותי לבית החולים כמאל עדוואן. למחרת בבוקר ניתחו אותי ברגל שמאל.

רק יומיים אחרי ההפצצה, ב-5.8.14, חברים וקרובי משפחה סיפרו לי שאשתי והבת שלי רר'ד נהרגו בהפצצת הבית של מוחמד עבד אל-כרים אבו ניג'ם. הרגשתי כאב גדול על מותן ובכיתי על שתיהן. איבדתי את ההכרה והתעוררתי אחרי כמה שעות בלי להאמין למה שקרה לאשתי והבת שלי.

הפצצת הבתים - כיצד נהרגו אזרחים רבים כל כך?

אחת החובות המרכזיות החלות על כל הצדדים הלחימה היא החובה להבחין בין אלה הנוטלים בה חלק לבין האוכלוסייה האזרחית. משמעותה של חובה זו היא שבשום מקרה אסור לכוון התקפות לעבר מטרות אזרחיות ושעל הצדדים הלוחמים לנקוט בכל אמצעי הזהירות העומדים לרשותם, בהתחשב בנסיבות, על מנת לצמצם עד כמה שניתן את הפגיעה באוכלוסייה האזרחית.³²

חמאס פעל בניגוד מוחלט לכללים אלה ופעליו כיוונו את רוב התקפותיהם אל מרכזי אוכלוסייה אזרחיים בתוך ישראל. לעומת זאת, גורמים רשמיים בישראל חזרו וטענו - במהלך הלחימה ולאחריה - כי הצבא פועל בהתאם להוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי. כך, במהלך הלחימה כתב היועץ המשפטי לממשלה בתגובה לפניית האגודה לזכויות האזרח כי "כוחות צה"ל מונחים לפעול בהתאם להוראות הדין הבין-לאומי, ובכלל זה בהתאם לעקרונות ולהוראות דיני הלחימה".³³ ארבעה חודשים לאחר סיום הלחימה טען הפרקליט הצבאי הראשי (להלן: הפצ"ר) כי "דיני הלחימה הינם נר לרגליו של צה"ל והוא פועל בנחישות ליישם".³⁴

בחינה של עשרות המקרים שבהם תקף הצבא בתים שקרסו על יושביהם, תקיפות שהביאו להרג של מאות פלסטינים, מעלה כי לפחות בחלק מהמקרים הצבא פעל בניגוד להוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי ובמקרים נוספים עולה חשד כבד לכך. קביעה זו מתייחסת לא רק לתקיפה כזו או אחרת, אלא בעיקר למדיניות התקיפה אשר נקבעה על ידי הדרג הפיקודי הבכיר בצבא והדרג הפוליטי, כפי שהיא נגזרת מנייתוח המקרים.

הפגיעה העצומה באזרחים נגרמה בשל שלושה גורמים עיקריים:

א. הגדרה רחבה של "מטרה צבאית" שמותר לפגוע בה

"מטרה צבאית", שרק אותה מותר לצדדים הלוחמים לתקוף, מוגדרת ככזו התורמת "תרומה" אפקטיבית לפעולה צבאית" וככזו שהפגיעה בה, בנסיבות שמתקיימות באותו זמן, מקנה יתרון צבאי מובהק לצד התוקף.³⁵

32 הפרוטוקול הראשון הנספח לאמנות ג'נבה מ-1977, סעיפים 58-48.

33 מכתב מיהודה ויינשטיין, היועץ המשפטי לממשלה, לעו"ד תמר פלדמן מהאגודה לזכויות האזרח, מיום 5.8.14.

34 נאום שנשא האלוף דני עפרוני, הפרקליט הצבאי הראשי, בכנס במכון למחקרי ביטחון לאומי ב-2.12.14, תחת הכותרת "אתגרי לחימה במרחבים צפופי אוכלוסיין". ר' <http://www.law.idf.il/163-6967-he/Patzar.aspx>.

35 סעי' 52(2) לפרוטוקול הראשון.

מחשני נשק, בסיסים צבאיים או כלי רכב של הצבא עונים להגדרה זו ולכן הם מטרות לגיטימיות שמותר לתקוף. אובייקטים שהשימוש בהם הוא בדרך כלל אזרחי, אולם בעת הלחימה משמשים לצרכים צבאיים, הופכים גם הם למטרות צבאיות רק אם הם עונים לתנאים שנקבעו בהגדרה. כאשר קיים ספק בנוגע לאופי השימוש שנעשה באובייקטים כאלה, יש להתייחס אליהם כאילו לא נעשה בהם שימוש צבאי.³⁶

במהלך הלחימה בקיץ נמנעו גורמים רשמיים, הן בדרג הפוליטי והן בדרג הצבאי הבכיר, מלהבהיר מה היה יעדן הספציפי של רוב ההתקפות. במקום זאת הסתפק דובר צה"ל במתן נתונים כלליים על מספר ההתקפות שבוצעו באותו יום ואשר כוונתן ל"מטרות טרור". לפיכך, אין ביכולתו של בצלם לדעת מדוע החליט הצבא לתקוף בית מסוים ומה הפך אותו, לתפיסתו, למטרה צבאית לגיטימית.

דובר צה"ל חרג מהתנהלות זו בכל הנוגע לפגיעה בבתי מגורים של פעילי חמאס והג'יהאד האיסלאמי. בהודעה שפרסם הדובר ביומו הראשון של המבצע, ה-8.7.14, נמסר כי "בין היעדים נתקפו ארבעה בתי פעילים בארגון הטרור חמאס אשר מעורבים בפעילויות טרור ועוסקים בהכוונה ובביצוע של ירי תלול-מסלול לעבר שטח מדינת ישראל".

אולם, למחרת כבר ניסה דובר צה"ל לטשטש את העובדה שבתי מגורים אלה נתפסים על ידי מערכת הביטחון כמטרות צבאיות לגיטימיות רק בשל זהות האדם שגר בהם. במקום זאת, החל דובר צה"ל לטעון כי הפגיעה בבתיים נעשתה בשל השימוש שנעשה בהם ובהודעות שפירסם בימים שלאחר מכן הוא כבר התייחס לבתי הפעילים כאל "תשתיות מבצעיות", "תשתיות פיקוד ושליטה של הארגון"³⁷ או "תשתיות טרור".³⁸

גם בנייר עמדה שפרסמה הפרקליטות הצבאית כמה ימים לאחר תחילת הלחימה נטען כי חמאס מנצל את "מגוריהם הפרטיים של מפקדי הזרוע הצבאית, בהם מתגוררים גם בני משפחותיהם ואזרחים נוספים, לצורך ביצוע פעולות טרור. בבתיים אלה נעשה שימוש של אחסון אמצעי לחימה, הפעלת מרכזי פיקוד ושליטה (פ"ש) וקיום קשרים צבאיים". בתים אלה, לטענת הפרקליטות, "עשויים להפוך למטרה צבאית לגיטימית לתקיפה, זאת על פי חוקי המשפט הבינלאומי".³⁹

בנאום שנשא הפצ"ר, האלוף דני עפרוני, כמה חודשים לאחר סיום הלחימה, העלה אף הוא טענה זו:

מפקדים רבים בזרוע הצבאית של חמאס, מדרג הביניים ומעלה, הפכו, למעשה, את דירותיהם גם לבסיס או חמ"ל מבצעי אליו התנקז המידע הצבאי וממנו יצאו פקודות לפקודיהם, לרבות הוראות על פעולות נגד כוחותינו ושיגורי רקטות לעבר ישראל [...]. במהלך "צוק איתן" נעשה שימוש נרחב בבתיים פרטיים לצרכים צבאיים ממשיים. אין ספק שמבחינת דיני הלחימה אלו הן מטרות צבאיות שתקיפתן מותרת.⁴⁰

36 סע' 52(3) לפרוטוקול הראשון.

37 הודעות דובר צה"ל מיום 9.7.14 ו-10.7.14. לטקסט המלא ר' אתר דובר צה"ל, <http://www.idf.il/1153-he/Dover.aspx>.

38 ר', למשל, הודעות דו"צ מיום 12.7.14, 16.7.14 ו-23.7.14.

39 "על פי המשפט הבינ"ל, בית שמשמש לצורך צבאי - יעד לגיטימי". פורסם ביום 11.7.14, ר' <http://www.idf.il/1133-20899-HE/IDFGDover.aspx>.

40 נאום הפצ"ר בכנס במכון למחקרי ביטחון לאומי INSS, ר' הערה 34.

בתי מגורים של פעילים בחמאס או בארגונים אחרים יכולים אכן להוות מטרות צבאיות לגיטימיות, אולם לצורך הגדרתם ככאלה יש לענות קודם כל על השאלה איזה שימוש קונקרטי נעשה בהם. המבחן שנקבע במשפט ההומניטארי הבינלאומי להיותו של מבנה "מטרה צבאית" הוא כפול: עליו לתרום תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית והפגיעה בו חייבת להעניק יתרון צבאי מובהק לצד המתקיף.

בניגוד לכך, באף אחד מהמקרים שפירט דובר צה"ל בהודעותיו לא הובהר הקשר בין בית המגורים שהותקף לבין פעילות צבאית כלשהי. דובר צה"ל הסתפק בפירוט מעורבותם של תושבי הבתים בפעילות נגד ישראל בהווה ובעבר, מבלי לקשר פעילות זו אל הבית עצמו. כך, למשל, כתב הדובר בהודעה מה-12.7.14:

כחלק מהרס התשתיות המבצעיות, נתקפה תשתית מבצעית של בכיר חמא"ס בדרום הרצועה, עטיה אבו נקירה...

עטיה אבו נקירה, יליד 1976, הינו בכיר חמא"ס ברפיח. לאורך השנים היה מעורב בפעילויות טרור רבות כנגד ישראל וכוחות צה"ל, בין היתר בהוצאה לפועל של פיגועים וירי תלול-מסלול. ב-2001 היה מעורב בפיגוע בו פוצץ חלק ממוצב "טרמית" באמצעות מטען רב עוצמה שהונח במנהרה מתחת למוצב. לאורך השנים, היה מעורב בירי נ"ט, ירי נ"מ וירי רקטי לעבר שטח מדינת ישראל ולעבר כוחות צה"ל. כמו כן, עסק רבות בהתעצמות ארגון הטרור חמא"ס. אבו נקירה היה מעורב בלחימה הן ב"עופרת יצוקה" והן ב"עמוד ענן" והוביל לפעילויות טרור כנגד מדינת ישראל.⁴¹

בהודעה מה-16.7.14 כתב דובר צה"ל כי "בין התשתיות המבצעיות שנתקפו הלילה, התשתית המבצעית של מחמוד אלזעאר המשמש כחבר הלשכה המדינית ברצועת עזה וכראש הוועדה המדינית ומחלקת קשרי החוץ". במקרה זה הדובר אף אינו מייחס לבעל הבית פעילות צבאית כלשהי וממילא אינו מבהיר מה הקשר של המבנה לפעילות כזו.

הפצ"ר, בנאומו, קובע שמפקדים בחמאס הפכו את בתיהם "לחמ"ל מבצעי" ונתנו הוראות לירי על כוחות הצבא ועל אזרחים ישראלים מתוכם. אולם, גם אם הדברים מדויקים (והצבא נמנע מלספק ראיות כלשהן לכך), השאלה היא מה היה השימוש הקונקרטי שנעשה בכל בית אשר תרם תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית והפך אותו בכך למטרה צבאית. התשובה תלויה באופי הפעולות שבוצעו בבית ובהיקפן. כך, למשל, שיחת טלפון שבוצעה בעבר בבית או פגישה שנעשתה בו אינן נחשבות לשימוש בבית התורם תרומה אפקטיבית לפעולה צבאית, שכן ניתן לקיימן מכל מקום.

בהיעדר מידע ספציפי לגבי התרומה האפקטיבית של הבית לפעולה צבאית, והיתרון המובהק הצפוי כתוצאה מהריסתו, אין בעובדה שבבית גר פעיל בזרוע הצבאית של חמאס או הג'האד האיסלאמי כדי להפוך אותו למטרה צבאית לגיטימית שמותר לפגוע בה.

השימוש החוזר בביטוי "תשתית מבצעית", כשלעצמו, אינו מוכיח דבר בנוגע לשימוש צבאי שנעשה, על פי הטענה, בבית המגורים. לעומת זאת, השימוש החוזר במינוח זה חושף את נסיונם של קובעי המדיניות להעניק אצטלה של חוקיות לתקיפות אלו. אולם, הנימוקים שסיפקו דובר צה"ל והפרקליטות הצבאית להריסת בתי הפעילים אינם משכנעים וקיים חשש כי הם נועדו רק

41 לדוגמאות נוספות ר' הודעת דובר צה"ל מה-10.7.14.

לכסות על המניע האמיתי להריסתם: זהות תושביהם. במובן זה, הרי שמדובר בפועל בעשרות הריסות בתים עונשיות - האסורות כשלעצמן - על יושביהם.

בצלם אינו יכול לדעת בכמה מקרים במהלך הלחימה תקף הצבא בתים רק בשל זהותם של תושביהם ובכמה מקרים נעשתה התקיפה מסיבות אחרות כמו, למשל, הסתרת אמצעי לחימה בתוכם. כמו כן, אין באפשרותו של בצלם לדעת בכמה מקרים שבהם תקף הצבא בתים בשל זהות תושביהם עמדו הבתים ריקים אותה שעה ובכמה מקרים הבית קרס על יושביו. בתשובות לשאלות אלה מחזיק הצבא לבדו, והוא נמנע מלספק מידע מפורט בנושא. בתקשורת רק פורסם, כשבוע לאחר שהחל המבצע, כי הצבא התקיף כמאה בתים של "מפקדים בחמאס ובג'יהאד האיסלאמי".⁴²

בצלם הצביע כבר בעבר על הפרשנות מרחיקת הלכת של המונח "מטרה צבאית" לפיה פועל הצבא. פרשנות זו באה לידי ביטוי למשל ביום הראשון של "מבצע עופרת יצוקה", ב-27.12.08, אז הפציץ הצבא את בניין המשטרה הראשי בעזה והרג 42 צוערים. בימים שלאחר מכן התקיף הצבא את בניין המועצה המחוקקת וכמה ממשרדי הממשלה ברצועה. גורמים רשמיים הצדיקו פגיעות אלה בטענה ש"כל מה שקשור לחמאס הוא מטרה לגיטימית".⁴³ הפרשנות לפיה בתיהם הפרטיים של פעילים הם מטרות לגיטימיות יושמה גם במהלך "עמוד ענן" בנובמבר 2012. בהודעה שפרסם אז השב"כ בתום הלחימה נכתב כי הצבא תקף במהלכה "כ-30 בתים של מפקדים בכירים בזרוע הצבאית של חמאס, אשר בחלקם שימשו גם כמחסני אמל"ח".⁴⁴ פרשנויות אלה של המונח "מטרה צבאית" מאפשרות להחיל אותו גם על אובייקטים אזרחיים מובהקים, שתקיפתם אסורה.

ב. פרשנות גמישה של מה נחשב ל"נזק אגבי" חוקי

הכוחות הלוחמים מחויבים לפעול גם לפי "עקרון המידתיות", הקובע כי כאשר הפגיעה הצפויה באזרחים כתוצאה מההתקפה תהיה מופרזת ביחס ליתרון הצבאי שאותו מצפים להשיג, יש להימנע מההתקפה.⁴⁵ עקרון זה רלבנטי, כמובן, רק אם היעד להתקפה הוא מטרה צבאית לגיטימית, שהרי לולא כן, ההתקפה עצמה אינה חוקית מלכתחילה, ללא קשר ל"נזק האגבי" הצפוי.

מידתיותה של ההתקפה נבחנת על פי התחזית לגבי פגיעתה הצפויה באזרחים והיתרון הצבאי שיופק ממנה, ולא לפי הנזק שנגרם בפועל. מכאן שהתשובה לשאלה האם הצבא פעל לפי עקרון המידתיות תלויה במידע שעמד לרשותו בעת ביצוע ההתקפה: מהו היתרון הצבאי שציפה להשיג בכל אחת מההתקפות? איזה מידע היה בידי מי שהורה על ההתקפה ואיזה מידע צריך היה להיות בידו בנוגע לנוכחות אזרחים ביעד להתקפה? האם ניתן היה להשיג את אותו יתרון צבאי בדרכים אחרות? ושאלות נוספות ברוח זו.

42 גילי כהן, ג'קי חורי, "עדויות: צה"ל לא מקפיד על אזהרה מוקדמת לפני הפצצות", **הארץ**, 14.7.14.

43 דברי רס"ן אביטל ליבוביץ' מדובר צה"ל, ר' "All-Out War Declared on Hamas", **Washington Post**, December 30, 2008. להרחבה בנושא ר' בצלם, **מתווה לחקירת פעולות הצבא במבצע 'עופרת יצוקה'**, 27.12.08 - 18.1.09, עמ' 8-11.

44 הודעת השב"כ מדצמבר 2012. בנושא זה ר' בצלם, **הפרות זכויות האדם במהלך מבצע 'עמוד ענן'**, 21.11.12 - 14.11.12, מאי 2013, עמ' 26-27.

45 סעי' 51(ב) לפרוטוקול הראשון.

הצבא נמנע מלספק את התשובות לשאלות אלה לציבור. לכן, ברוב המקרים של המקרים, אין באפשרותו של בצלם לדעת מה היו השיקולים שהביאו לביצוע ההתקפות. אמנם, בחלק מהתחקירים שביצע בצלם עלו השערות שונות בנוגע לסיבות שבגינן הותקף בית: נוכחות של פעיל חמאס בבית בעת התקיפה או כמה שעות לפנייה, העובדה שבנו של בעל הבית פעיל באחד הארגונים הפלסטיניים החמושים בדרג כזה או אחר, ירי קסאמים ממקום סמוך לבית ועוד. אולם, בהיעדר הודעה רשמית של הצבא, אין לבצלם כל דרך לקבוע בוודאות מה הייתה הסיבה בגינה תקף הצבא בית מסוים, האם הוא ענה להגדרה של מטרה לגיטימית, ואם כן - האם ההתקפה יכולה להיחשב למידתית.

הפצ"ר הסתפק בטענה הכללית כי הצבא פעל על פי עקרון המידתיות. כך, הוא טען כי "צה"ל מקפיד על ביצוע תקיפות תוך יישום של עקרון המידתיות ולאחר נקיטת שורה של אמצעי זהירות, לעיתים גם מעבר למתחייב מן הדין".⁴⁶ במקום אחר, הוא הסביר כי על פי המשפט הבינלאומי לא נכון לבחון את חוקיות הפעולות שבהן נקטה ישראל במהלך הלחימה על פי מספר ההרוגים הכולל וכי יש לבחון כל התקפה בנפרד, "ובכל מקרה יש לבחון את סבירות החלטת המפקד על פי המידע שהיה ברשותו בזמן התקיפה, ולא בדיעבד". הוא הוסיף כי "המשפט הוא כנראה הכללי האפקטיבי ביותר להדוף את הטענות המושמעות נגדו".⁴⁷

עם זאת, הפצ"ר לא סיפק מידע כלשהו שיכול לאשש את טענתו שהצבא פעל לפי עקרון זה. המידתיות אכן נבחנת נוכח המידע שעמד לרשות המפקד בעת שהורה על ההתקפה. אולם, בהתחשב בעובדה שהתקיפות כוונו לבתי מגורים, ושחלק גדול מהן בוצע בשעות הלילה, הפגיעה הקשה באזרחים היתה חייבת להיות צפויה בעת קבלת ההחלטה על ההתקפה. זאת, על אחת כמה וכמה, לאחר ביצוע של כמה התקפות כאלה במהלך הלחימה שבהן נהרגו אזרחים רבים.

בנסיבות אלה, היה על הפצ"ר להבהיר על מה מבוססת קביעתו שהצבא פעל לפי עקרון המידתיות: האם פגיעה זו היתה צפויה, אולם נחשבה ל"סבירה" - אז היה עליו להצביע על היתרון הצבאי המובהק שהצדיק את הפגיעה לדעת מתכנני ההתקפה; או האם הפגיעה באזרחים לא נצפתה - אז היה עליו להסביר כיצד ייתכן שזה קרה ואילו לקחים הופקו.

הפגיעה הקשה באוכלוסייה האזרחית חמורה עוד יותר בהתחשב באמצעים העומדים לרשות הצבא, המאפשרים לו לצמצם משמעותית פגיעות כאלה. ראשית, היכולות הטכנולוגיות שלו מאפשרות לו לפגוע במדויק רק במטרות שנבחרו. בפרסום של חיל האוויר על פעילותו במהלך "צוק איתן", אמר אחד הטייסים כי "אנחנו מצילים חיי אדם" ואחר הסביר כי כמה פעמים תקיפה הושתתה עד שאזרחים עזבו את היעד. טייס שלישי הבהיר כי "אנחנו משתמשים בחימוש מדויק המאפשר לנו לתקוף הרבה מטרות בזמן קצר ובמקומות הנכונים". על פי האתר, המאמץ למנוע פגיעה באוכלוסייה האזרחית נעשה "מרמת התכנון ועד הביצוע".⁴⁸ בכתבה שפורסמה בבטאון זרוע היבשה על "צוק איתן" תואר השימוש שעשה חיל התותחנים במהלך הלחימה בטיל "תמוז" - הנחשב ל"חימוש מונחה

46 נאום הפצ"ר בכנס במכון למחקרי ביטחון לאומי INSS, ר' הערה 34.

47 נאום שנשא האלוף דני עפרוני, הפרקליט הצבאי הראשי, בכנס של העמותה למשפט ציבורי ב-2.1.05, תחת הכותרת "הצבא בצבת המשפט". ר' <http://www.law.idf.il/163-7040-he/Patzar.aspx>.

48 ר' "מערך החוזי בוחן כל נקודה ברצועת עזה", אתר חיל האוויר, פורסם ב-9.7.14 (ר' <http://www.iaf.org.il/4410-42173-he/IAF.aspx>), "תקיפות ומודיעין: מטוסי הסופה בפעולה", אתר חיל האוויר, פורסם ב-10.7.14 (<http://www.iaf.org.il/4410-42174-he/IAF.aspx>).

מדויק". מפקד היחידה המשתמשת בטילים אלה, סא"ל תומר, תיאר את פעילותה כך: "היתרון שלנו על פני אמצעים אחרים הוא בנזק האגבי הנמוך ובזמינות הרצופה למח"ט".⁴⁹

שנית, לצבא ישנן יכולות מודיעיניות גבוהות ביותר בכל הנוגע לתושבי הרצועה. המידע המודיעיני הוא שאיפשר לצבא לדעת את מיקומם המדויק של אנשים שבהם ביקש לפגוע. בבטאון זרוע היבשה שהוזכר לעיל, תוארו בהרחבה אמצעי התצפית על שטח הרצועה העומדים לרשות הצבא, לרבות בלוני תצפית, מל"טים וכן תצפיתניות המנתחות את הממצאים.⁵⁰

במסגרת מדיניות תקיפת הבתים תקף הצבא עשרות בתים שקרסו על יושביהם. בכל אחת מההתקפות הללו נהרגו אזרחים רבים שלא השתתפו בלחימה. לאחר התקפות חוזרות ונשנות שבהן נהרגו אזרחים רבים, היה על מקבלי ההחלטות לצפות את פגיעתן הקשה של התקפות כאלה. למרות זאת, ההתקפות נמשכו לאורך כל הלחימה ומדיניות הפתיחה באש נגד בתים לא השתנתה. בהיעדר הוכחה שהיתרון הצבאי שציפה הצבא להשיג באמצעות תקיפות אלה היה מובהק לחלוטין ומשמעותי, אין מנוס מהמסקנה שעקרון המידתיות הופר.

ג. היעדר אזהרות או מתן אזהרות לא אפקטיביות

כדי לצמצם את הפגיעה באזרחים, נדרשים הכוחות הלוחמים לתת להם "התראה יעילה מוקדמת" לפני ההתקפה, "אלא אם הנסיבות אינן מתירות זאת", על מנת שיוכלו להגן על עצמם.⁵¹

החובה לנקוט אמצעי זהירות מעוגנת במשפט ההומניטארי הבינלאומי. אין מדובר בחסד שהצבא עושה עם התושבים, אלא במילוי חובה מפורשת המוטלת עליו. כאשר ניתנת לתושבים אזהרה שלא ניתן לפעול לפיה, היא לא תיחשב לאזהרה יעילה. בכל מקרה, כל אזהרה - אפקטיבית או לא - אינה פוטרת את הצבא מחובתו להמשיך ולנקוט באמצעי הזהירות האפשריים כדי להימנע מפגיעה באזרחים ואינה מתירה לצבא לצאת מתוך הנחה כי באזור או בבית שאותם הוא רוצה לתקוף לא נותרו אזרחים.

במהלך הלחימה, השתמש הצבא בשתי שיטות אזהרה עיקריות:

1. אזהרה לדיירי בית מסוים שהצבא מבקש לתקוף

בחלק מהמקרים התקשר נציג של הצבא אל דיירי של בית מסוים, הודיע להם על הכוונה לתקוף את הבית והורה להם לפנותו; במקרים אחרים הודיע הצבא לדיירים על הכוונה לתקוף בית סמוך והורה להם להזהיר את השכנים.

אחת השיטות שבהן השתמש הצבא כדי להזהיר את דיירי הבית היתה השיטה שכונתה "הקש בגג". במסגרת שיטה זו נורה על גג הבית שאותו מתכוון הצבא לתקוף טיל קטן יחסית, שמטרתו להבהיר לדיירי כי בתוך זמן קצר הבית יותקף באמצעות טיל גדול יותר ולכן עליהם לעזוב.

49 יehonatan שר, "מיתר מכוון", **ביבשה** (ביטאון זרוע היבשה), אוקטובר 2014, גיליון מס' 29, עמ' 15.

50 אביגיל בוקובזה, "איסוף בחזית", שם, עמ' 22.

51 סע' 57(ג) לפרוטוקול הראשון.

בחלק מהמקרים תושבים פינו את בתיהם ולא נפגעו. במקרים אחרים, האזהרות לא היו אפקטיביות מסיבות שונות: לעיתים לא ניתן לתושבים די זמן כדי לעזוב את בתם, לפעמים לא היה ברור איזה בית הוא היעד להתקפה - בעיקר במקרים שבהם האזהרה ניתנה בשיטת "הקש בגג" במקביל לתקיפות נוספות באזור, והתושבים התקשו להבחין בפגיעת הטיל הקטן בגג הבית. במקרים אחרים הדיירים שהוזהרו אכן עזבו את בתם, אולם בתקיפה נפגעו גם בתים סמוכים שדייריהם - שלא הוזהרו - נפגעו.

בכמה מהמקרים שבדק בצלם מסרו דיירי הבית כי לא ניתנה להם כל אזהרה לפני התקפת הבית ולכן לא עזבו אותו. לבצלם אין יכולת לדעת האם הצבא נתן לתושבים אלה התראה וזו לא הובנה, או שכלל לא ניתנה כזו.

2. אזהרה שבה נדרשו תושבים להתפנות מאזורים נרחבים

בחלק מהאזורים ברצועה פיזר הצבא כרוזים שבהם נקראו התושבים לפנות את בתיהם. כך היה, בין השאר, באזור בית חאנון ובית לאהייה שבצפון הרצועה, בשכונות א-שוג'אעיה וא-זייתון של העיר עזה ובבני סוהילה וח'וזאעה שבמרכז הרצועה. למשל, בלילה שבין ה-12.7.14 ל-13.7.14, לפני הכניסה הקרקעית לרצועה, פיזר הצבא בצפון הרצועה כרוזים שבהם נדרשו התושבים לפנות את בתיהם עד לשעה 12:00 בצהריים. בכרוז שחולק לתושבי בית לאהייה נכתב כך:

אל תושבי בית להיה,

בכוונת צה"ל לתקוף מהאוויר תשתיות טרור ופעילי טרור באזור שממזרח לאל-עטרה ולרחוב אל-סלאטין וממערב ומצפון למעסכר ג'בעליה. ישראל תוקפת ותתקוף כל אזור ממנו מבוצע ירי לעבר ישראל. על האזרחים לפנות את בתיהם עד השעה 12:00 בצהריים 2014/07/13 לכיוון דרום לג'בעליה אל-בדר דרך שארע אלפלוג'ה הפעולה של צה"ל עומדת להיות זמנית וקצרה. מי שלא יקשיב להנחיות צה"ל יסכן את חייו ואת חיי משפחתו. היזהרו והישמרו.⁵²

עשרות אלפי תושבים אכן פינו את בתיהם בעקבות אזהרות אלה. אולם, בחלק מהמקרים שתחקר בצלם, שחלקם מוצגים לעיל, נהרגו דווקא משפחות שנמלטו מבתיהן בעקבות הוראות של הצבא לשכונות שנחשבו לבטוחות יותר.

חלק מהתושבים נשארו בבתיהם - בין אם מבחירה ובין אם מכורח, למרות האזהרות. במקרים רבים לא היה להם לאן להימלט, שכן הצבא תקף במהלך הלחימה בכל רחבי הרצועה. שום מקום לא היה בטוח, ובהיעדר מקלטים או מרחבים מוגנים התושבים לא יכלו להגן על עצמם. בנוסף, התושבים לא יכלו לצאת מהרצועה, שכן ישראל ומצרים סגרו כל אחת מצדה את המעברים לשטחן, והם נותרו כלואים בתוכה. בין אלה שעזבו, מאחר שהלחימה נמשכה שבועות ארוכים, היו תושבים שחזרו לבתיהם כדי להצטייד בבגדים, שמיכות ועוד.

בנסיבות אלה, האזהרות הגורפות שנתן הצבא לא איפשרו לתושבים להגן על עצמם ולכן הן אינן יכולות להיחשב לאפקטיביות. בפועל - גם אם לא זו היתה הכוונה - התוצאה שלהן היתה זריעת פחד ובהלה בקרב התושבים, מבלי שיוכלו לעשות דבר בעניין.

52 הודעת דובר צה"ל מיום 13.7.14. הטעויות במקור.

למרות מציאות זו, הצבא התייחס לאזורים שבהם חילק כרוזים כשטחים ריקים שפנו מיושביהם והתייחס אליהם כאל מטרות צבאיות לגיטימיות, שאותן ניתן לתקוף מבלי לנקוט קודם לכן אמצעי זהירות. כך תיאר את התהליך רס"ן אמיתי קנריק:

אנו מנסים ליצור מצב שבו השטח שאנחנו נלחמים בו הוא סטרילי וכל אדם שרואים הוא חשוד בפעילות טרור. במקביל אנו עושים את מירב המאמצים על מנת להרחיק את האוכלוסייה, בין אם זה אומר להטיל כרוזים ולבצע הרעשה. אנו גורמים גם למי שלא השתכנע בהתחלה להשתכנע בסוף, עד שאנחנו מגיעים למצב בו השכונה הופכת לעיר רפאים כך שכל מי שצץ פתאום, הופך מיידית לחשוד בטרור.⁵³

הפגיעה באזרחים באזורים אלה הוחמרה בשל השימוש בירי ארטילרי, שהוא בלתי מדויק במהותו. במהלך הלחימה עשה הצבא שימוש נרחב כזה, בתוך אזורי מגורים. בפרסום של בטאון זרוע היבשה נכתב כי במהלך הלחימה נורו כ-14,500 פגזי טנקים וכ-35 אלף פגזי ארטילריה שונים.⁵⁴ על פי פרסום בעיתון "הארץ", קצין בכיר במטכ"ל אישר כי הכוחות ירו יותר פגזים ממה שתוכנן, ככל הנראה יותר מפי ארבע מהירי הארטילרי שבוצע במהלך "מבצע עופרת יצוקה".⁵⁵

לאחר פגיעתם, פגזי ארטילריה עלולים לגרום פגיעה קטלנית בטווח של בין 50 ל-150 מטרים מהיעד ולפצוע אנשים הנמצאים בטווח של בין 100 ל-300 מטרים ממנו.⁵⁶ כך תיאר זאת חייל לשעבר בתותחנים:

אי אפשר לכוון את הפגזים הללו באופן מדויק ואין מטרותם לפגוע במטרות מדויקות. גורמים שונים כדוגמת הלחות באוויר, חום הקנה וכיוון הרוח עשויים לקבוע אם פגז ייפול 30 או אפילו 100 מטרים מהמקום שאליו כוון. לכן סוללת תותחנים, שבה מספר קנים, יורה מטחי פגזים לעבר כיוון מסוים בידיעה שהסטטיסטיקה תעשה את שלה, ושכל הפיזור וכמות ההרס שנגרם ממספר רב של פגזים - המטרה בה ביקשו לפגוע אכן תיפגע.⁵⁷

בשטחים עירוניים צפופים כמו ברצועת עזה, נשק שטווח הסטייה שלו הוא כמה עשרות מטרים ויותר עלול לגרום לפגיעות קטלניות בקרב האוכלוסייה האזרחית, שאינה משתתפת בלחימה. גם אם היו באזורים אלה בתים שבהם נעשה שימוש צבאי, וגם אם ניתנו אזהרות לאזרחים, בחירתו של הצבא להתייחס לשכונות שלמות כאל מטרות צבאיות סותרת את הכללים שנקבעו במשפט הבינלאומי לפיו השימוש בנשק בלתי מדויק בתוך שכונות מגורים אזרחיות הוא בלתי חוקי.⁵⁸

53 רס"ן קנריק הוא ראש מדור תורה במפקדת קצין חי"ר וצנחנים ראשי. אביגיל בוקובזה, "לחימה מעורבת", **ביבשה**, ביטאון זרוע היבשה, אוקטובר 2014, גיליון מס' 29, עמ' 62.

54 "ספירת מלאי", **ביבשה**, ביטאון זרוע היבשה, אוקטובר 2014, גיליון מס' 29, עמ' 47.

55 עמוס הראל וגילי כהן, "בכיר במטכ"ל: הכוחות שלחמו בעזה ירו יותר תחמושת מכפי שצה"ל תכנן". **הארץ**, 14.8.14, עמוס הראל וגילי כהן, "הפגז עזה: צה"ל השתמש בירי ארטילרי לא מדויק פי ארבעה מב'עופרת יצוקה'", **הארץ**, 15.8.14.

56 Human rights Watch, "Indiscriminate Fire - Palestinian Rocket Attacks on Israel and Israeli Artillery Shelling in the Gaza Strip", July 2007, עמוס הראל וגילי כהן, "הפגז עזה: צה"ל השתמש בירי ארטילרי לא מדויק פי ארבעה מב'עופרת יצוקה'", **הארץ**, 15.8.14.

57 עידן בריר, "ירי ארטילרי הוא כמו רולטה רוסית, ואת זה אני אומר מניסיון", **שיחה מקומית**, 5.8.14.
ר' <http://mekomit.co.il/%D7%99%D7%A8%D7%99-%D7%90%D7%A8%D7%98%D7%99%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%94%D7%95%D7%90-%D7%A8%D7%95%D7%9C%D7%98%D7%94-%D7%A8%D7%95%D7%A1%D7%99%D7%AA/>

58 סע' 51(4) לפרוטוקול.

מסקנות

במהלך הלחימה ברצועת עזה בקיץ 2014 נהרגו יותר מ-2,200 פלסטינים, אלפים נפצעו, עשרות אלפי בתים נהרסו ומאות אלפי אנשים נותרו ללא קורת גג. בתקופה זו נורו לשטח ישראל אלפי רקטות ופצצות מרגמה, חמישה אזרחים ו-67 חיילים נהרגו.

אחד המאפיינים הייחודיים של סבב הלחימה הנוכחי היה ההתקפות הרבות על בתי מגורים והריסתם על יושביהם. מבין אירועי הלחימה בקיץ, היבט זה מחריד במיוחד: עשרות הפצצות מהאוויר ומהיבשה שבהן נהרגו מאות בני אדם, וסיפורן החוזר ונשנה של משפחות פלסטיניות על הרוגיהן הרבים, ועוד משפחה, ועוד משפחה, שבשנייה אחת ביתה, ועולמה, חרבו עליה. בצלם חקר 70 מקרים כאלה, שבהם נהרגו 606 בני אדם. רובם הגדול של האנשים שנהרגו כלל לא השתתפו בלחימה: יותר מ-70% מהם היו בני פחות מ-18, מעל גיל 60 או נשים.

מדיניות זו של הפצצת בתים יושמה לאורך כל הלחימה, בכל רחבי הרצועה. בעדויות שגבו תחקירני בצלם מדיירי הבתים ומעדי ראיה משתקפת הזוועה: שוב ושוב הם מתארים את חוסר האונים שלהם, את הייאוש שאחז בהם כשהבינו שאינם יכולים להגן על ילדיהם ועל עצמם גם בתוך ביתם, ואת הכאב הנורא, שלא ניתן לשאת אותו, בשל אובדן משפחה שלמה.

התקפות אלה לא היו יוזמה פרטית של חיילים, טייסים או מפקדים בשטח אלא ביטוי למדיניות שנקבעה על ידי הדרג המדיני והדרג הצבאי הבכיר. דרגים אלה גיבו את התקיפות, חזרו שוב ושוב על הטענה שהן עולות בקנה אחד עם הוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי והתנערו מכל אחריות לפגיעה באזרחים, שאותה הטילו במלואה על חמאס ועל שיטות הפעולה שלו.

כך, ראש הממשלה בנימין נתניהו אמר כי "זרועות הביטחון עושים כל מאמץ מלהימנע מפגיעה באזרחים ואם יש פגיעה בחפים מפשע, זה משום שחמאס מסתתר בזדון מאחורי אזרחים פלסטינים".⁵⁹ היועץ המשפטי לממשלה יהודה ויינשטיין קבע כי ישראל מחויבת להוראות החוק, אולם "ארגוני הטרור עושים שימוש ציני ונפשע באוכלוסייה אזרחית כמגן אנושי מפני פעילות צה"ל. במציאות זו, לצערנו, גם תקיפות חוקיות ומידתיות הנעשות בהתאם לדין הבין-לאומי, עלולות לגרום לפגיעה בלתי מכוונת ובלתי רצויה באזרחים וברכוש אזרחי".⁶⁰ בדומה, אמר הרמטכ"ל בני גנץ כי "התוצאה בעזה היא הרסנית, והאשמה הטרורגית היא על מנהיגי חמאס שפעלו מתוך מרכזי אוכלוסייה".⁶¹

אמירות ברוח זו נשמעו גם בעבר, לאחר "מבצע עופרת יצוקה" בינואר 2009 ולאחר "מבצע עמוד ענן" בנובמבר 2012.⁶² אולם, הן לא היו נכונות אז ואינן נכונות גם היום. אכן, ארגון חמאס

59 יואב זיתון, "שני חיילים נפצעו במטח פצמ"רים לאשכול", Y-net, 10.7.14.

60 מכתב מיהודה ויינשטיין, היועץ המשפטי לממשלה, לעו"ד תמר פלדמן מהאגודה לזכויות האזרח, מיום 5.8.14.

61 יואב זיתון, "הרמטכ"ל: 'חמאס נפגע קשה, הצבא נשאר בעוטף עזה. השדות עוד יוריקו פה'", Y-net, 6.8.14.

62 ר' בצלם, "מתווה לחקירת פעולות הצבא במבצע 'עופרת יצוקה' - 18.1.09 - 27.12.08", בצלם, "הפרות זכויות האדם במהלך מבצע 'עמוד ענן', 21.11.12 - 14.11.14", מאי 2013.

וארגונים חמושים אחרים הפועלים ברצועה אינם פועלים בהתאם להוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי ואף לא מתיימרים לעשות כן. כפי שבצלם הבהיר לפני הלחימה, במהלכה ולאחריה, חמאס הפר הוראות אלה ובעיקר את חובתו להבחין בין מטרות אזרחיות למטרות צבאיות: לא רק שחמאס ירה לעבר אזרחים ישראלים ומטרות אזרחיות ישראליות, הוא עשה זאת כשפעליו פועלים מתוך אוכלוסייה אזרחית, יורים ממקומות סמוכים לבתי אזרחים, מטמינים נשק בבתי אזרחים וחופרים מנהרות מתחתיהם. התערבבות זו באוכלוסייה האזרחית חותרת תחת הכלל הבסיסי ביותר במשפט ההומניטארי, שנועד לצמצם את הפגיעה באזרחים ככל שניתן ולהרחיקם מאזורי לחימה.

בהינתן מציאות זו, הסוגיה העומדת לדיון היא אילו מסקנות רשאים קובעי המדיניות להסיק מהתנהלות חמאס והארגונים הפלסטיניים החמושים האחרים. מדבריהם של ראש הממשלה, היועץ המשפטי לממשלה והרמטכ"ל, שהובאו לעיל, עולה כי הם גורסים שהאחריות לנקיטת אמצעי זהירות מתחלקת בין הצבא לבין חמאס. ניקח לדוגמה מקרה שבו חמאס אכן הסתיר רקטות קסאם בבית מגורים אזרחי והפך אותו בכך למטרה צבאית שמותר לתקוף אותה. על פי הפרשנות הישראלית, הצבא ישתדל להזהיר את תושבי הבית לפני התקיפה. אם האזהרה השיגה את מטרתה והאזרחים לא נפגעו - תוכל ישראל להשתמש במקרה זה כראייה לכך שהצבא פועל לפי המשפט ההומניטארי הבינלאומי. אם אזרחים נפגעו - בין אם ניתנה אזהרה ובין אם לא - אזי האחריות לפגיעה בהם תוטל על החמאס.

אם נקבל פרשנות זו, המשמעות היא שעל ישראל לא מוטלת כל הגבלה שהיא, ושכל תגובה שלה לפעילות של חמאס, יהיו תוצאותיה מחרידות ככל שיהיו, היא לגיטימית. פרשנות זו אינה סבירה, אינה חוקית והיא מרוקנת מתוכן את הכלל הקובע שהעובדה שצד אחד הפר את ההוראות אינה משחררת את הצד השני מחובתו ביחס לאוכלוסייה האזרחית ולאובייקטים אזרחיים.⁶³

פרשנות זו נועדה להדוף מראש כל טענה כי ישראל הפרה את ההוראות המשפט ההומניטארי הבינלאומי. היא מתמקדת באורח בלעדי בכוונות המוצהרות של קובעי המדיניות - אותן אין כל דרך לבחון בהיעדר מידע רשמי - תוך התעלמות מוחלטת מתוצאות מעשיהם, גם כאשר אותן תוצאות קטלניות חוזרות על עצמן שוב ושוב. הרי מספר ימים לאחר שהחלה הלחימה כבר לא יכול היה להיות ספק למקבלי ההחלטות בנוגע לתוצאות הצפויות של המשך נקיטת מדיניות תקיפת הבתים.

בהתחשב בדברים אלה, יש לדחות את הטענה שמדיניות הפצצת הבתים היא חוקית. טענה זו מתעלמת מרוחו וממטרתו של המשפט ההומניטארי הבינלאומי, שנועד בראש ובראשונה לצמצם ככל הניתן את הפגיעה באוכלוסייה האזרחית. אי החוקיות של מדיניות זו שזורה לכל אורכה: החל מהפרשנות המרחיבה והבלתי חוקית לגבי מה יכול להיחשב למטרה לגיטימית, דרך ריקונו מתוכן של עקרון המידתיות ועד להיתלות בנקיטת אמצעי זהירות שאינם אפקטיביים, אם בכלל.

אמנם, במקרים מסוימים פעל הצבא לפי הכללים המחייבים אותו: בכלי התקשורת תוארו בהרחבה כמה מקרים שבהם תקיפות בוטלו כאשר נצפו ילדים ביעד. לעומת זאת, בעשרות מקרים אחרים - כולל אלה שבהם עוסק דו"ח זה - נגרמה פגיעה קשה לאזרחים ולרכושם. מקרים אלה לא סוקרו כמעט וגורמים רשמיים העדיפו, ככלל, שלא להסביר אותם. במקום זאת, הם העדיפו להמשיך

63 סעי' 51(8) לפרוטוקול הראשון.

ולטעון כי הצבא פעל כחוק מבלי לבסס טענה זו. כך, למשל, סיכם הפצ"ר, האלוף דני עפרוני, את "מבצע צוק איתן":

המסקנה - צה"ל תוקף רק מטרות צבאיות לא בגלל עקרון ההבחנה, אלא בגלל שהוא מקפיד על "טוהר הנשק". צה"ל עושה מאמצים כבירים כדי לצמצם את הפגיעה בבלתי מעורבים לא בגלל המידתיות, אלא בגלל ערך "חיי אדם".⁶⁴

דברים אלה לא נאמרו בטרם החלה הלחימה אלא בימים אלה, כמה חודשים לאחר שהסתיימה, כאשר תוצאותיה כבר ידועות: מאות אזרחים שנהרגו, עשרות משפחות שנחרבו. בהינתן תוצאות אלה, קשה לתאר מציאות שהביטויים "טוהר הנשק" ו"ערך חיי אדם" רחוקים ממנה יותר. הפצ"ר, כמו כל הגורמים האחרים בדרג המדיני והצבאי שהיו מעורבים באישור המדיניות המתוארת בדו"ח זה, אינם יכולים להסתפק רק בתיאור מאמצי הצבא למנוע פגיעה באוכלוסייה האזרחית, תוך התעלמות מכך שבפועל הפגיעה בה היתה עצומה.

בסופו של יום, הדיון במידת ההקפדה של ישראל על כללי המשפט ההומניטארי הבינלאומי אינו יכול להכיל את היקף הזוועה, כפי שהיא משתקפת במספרי ההרוגים ובעדויות הקשות החוזרות על עצמן, שרק מעט מהן הוצגו בדו"ח זה.

הלחימה בחמאס אכן מציבה אתגרים קשים ביותר: כיצד ניתן בנסיבות אלה להבחין בין מטרות צבאיות לגיטימיות לבין אובייקטים אזרחיים? איך אפשר להימנע מפגיעה באזרחים שאינם משתתפים בלחימה, כאשר פעילי חמאס יורים על יישובים ישראלים מתוך ריכוזי אוכלוסייה? בצלם אינו מתיימר להציע לממשלת ישראל ולצבא תוכניות אופרטיביות לניהול הלחימה בעזה: אין זה תפקידו של ארגון לזכויות האדם. הממשלה היא הנושאת באחריות למציאת דרכי התמודדות עם אתגרים אלו, תוך שמירה על צלם אנוש ועל הוראות הדין.

מה שברור הוא שמדיניות תקיפת הבתים מהאוויר ומהיבשה, שהובילה לקריסתם על יושביהם, אינה תשובה לגיטימית לאתגרים אלה. גם אם סברו קברניטי המדינה והצבא כי יישום מדיניות זו יביא להפסקת הירי לעבר יישובים ישראלים, אסור היה ליישם אותה בשל תוצאותיה הצפויות והמחרדות, ובשל הדגל השחור המתנוסס מעליה.

64 נאום הפצ"ר בכנס העמותה למשפט ציבורי, ר' הערה 47.

**בצלם - מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים [ע.ר.]**

רחוב מקור חיים 35

ת.ד. 53132 ירושלים 9153002

טלפון: 02-6735599, פקס: 02-6749111

אתר אינטרנט: www.btselem.org

דואר אלקטרוני: mail@btselem.org

ב'צ'לם
B'TSELEM
بتسيلم